SZEGREGÁCIÓ A SPECIÁLIS OKTATÁSBAN

A SAJÁTOS NEVELÉSI IGÉNYŰ ROMA GYERMEKEK OKTATÁSI HELYZETE MAGYARORSZÁGON

Kutatási jelentés

KÉSZÍTETTE: **dr. Kegye Adél és Kende Ágnes**

2024. szeptember **Rosa Parks Alapítvány**

TARTALOM

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ 3

SAJÁTOS NEVELÉSI IGÉNYŰVÉ (SNI) NYILVÁNÍTÁS RENDSZERE ÉS A KAPCSOLÓDÓ FOGALMAK 8

- A SZAKÉRTŐI BIZOTTSÁGI TEVÉKENYSÉG 9
- SNI-VÉ NYILVÁNÍTÁS FOLYAMATA 10
- KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDOT IGÉNYLŐ GYEREKEK A KÖZNEVELÉSBEN 12
- A HAZAI ELLÁTÓRENDSZER JELLEMZŐI 13

A ROMA SZÁRMAZÁSÚ SNI GYEREKEK HELYZETE 19

- ROMA GYEREKEK A KÖZNEVELÉSBEN 19
- AZ INDOKOLATLAN FOGYATÉKOSSÁ MINŐSÍTÉS HAGYOMÁNYAI MAGYARORSZÁGON 26
- A ROMA GYEREKEK GYÓGYPEDAGÓGIAI ISKOLÁKBAN VALÓ ELKÜLÖNÍTÉSE 28
- A KUTATÁS ELŐZMÉNYE 30

KUTATÁS ÉS ELEMZÉS 35

- MÓDSZERTAN 35
- ELEMZÉS 37
  - Másodelemzés eredményei 37
  - Szülői kérdőívek feldolgozásának eredményei 42
  - Szülők eljárási jogainak sérelme 45
  - Szakértői interjúk elemzése 49

ESETTANULMÁNYOK 65

- TELEPÜLÉS 1: DÉL-ALFÖLD, VÁROS 65
- TELEPÜLÉS 2, ÉSZAK-ALFÖLD, VÁROS 68

KONKLÚZIÓ 71

JAVASLATOK 74

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

Sokrétű és rendkívül összetett folyamat vezet ahhoz, hogy a mai napig felülreprezentáltak a roma gyerekek az enyhe fokban értelmi fogyatékkal diagnosztizált és ezért speciális nevelés-oktatásra szoruló gyerekek között.

A kutatásunk során ezeket az okokat kerestük, elsősorban azzal a céllal, hogy a következmények és okok ismeretében minél konkrétabb javaslatokat fogalmazhassunk meg azért, hogy a roma gyerekeket sújtó legdurvább diszkriminációval szembeni fellépéshez munícióval szolgálhassunk a döntéshozóknak.

Kutatásunk alapján azonban nem azonosítható egyetlen, széleskörűen alkalmazott jogsértő gyakorlat, ami közvetlenül vezet ahhoz, hogy indokolatlanul magas arányban kapnak a roma gyerekek enyhe fokban értelmi fogyatékos diagnózist. **A teljes diagnosztikai folyamatot vizsgálva nagyon sok olyan pont azonosítható, ami tág teret ad a vizsgálatban résztvevők előítéleteinek és szubjektív megítélésének**, ami aztán téves diagnózist eredményezhet. Emellett egyértelműen **hiányoznak az alapvető eljárási garanciák**, amelyek azt szolgálnák, hogy az egyébként is kiszolgáltatott helyzetben lévő, de iskolázottságuknál, szociális helyzetüknél és kisebbséghez tartozásuk okán még inkább hátrányos helyzetből induló szülők a diagnosztikai folyamat aktív részeseivé válhassanak. A **vizsgálati folyamat feletti szülői kontroll szinte teljes hiánya** ugyancsak teret ad annak, hogy ne a gyerek valós képességeinek megfelelő diagnózisok szülessenek.

Ami a diagnosztikai eljárásokat illeti, elmondható, hogy a WISC-IV teszt bevezetésével és elérhetővé tételével sem küszöbölhető ki a félrediagnosztizálás. Jóllehet, ez az eljárás

a Magyarországon elérhető módszerek közül az egyik legkorszerűbbnek tekinthető, azonban a szakértőkkel folytatott interjúk alapján egyértelmű, hogy **ez a teszt sem képes arra, hogy kiküszöbölje a mérési eljárásban résztvevők szubjektív értékelését. Továbbá maga a teszt sem tekinthető tökéletesnek, ha azt nem használják együtt más módszerekkel**. Dr. Gyarmathy Éva klinikai és neveléslélektani szakpszichológus, a magyarországi Diszlexia Központ és az SNI Tehetségeket Segítő Tanács megalapítója szerint a WISC-IV legnagyobb hibája, hogy fals eredményt hozhat akkor, amikor egyes területeken kiemelten jól, míg más területeken kiemelten rosszul tejlesít a gyerek, mert így az összpontszám önmagában nem mutatja árnyaltan az eredményt.

A szakértői interjúk eredményei alapján megállapítható, hogy a jelenlegi diagnosztikai folyamat is nagy mozgásteret biztosít ahhoz, hogy a szakemberek a saját percepcióik, akár előítéleteik mentén, vagy éppen a gyerekek szempontjából az ő meglátásuk szerint a legkevésbé rossz ítélet szülessen, de emögött sokszor nem a roma gyerekek valós képességei, hanem sok esetben az adott környék intézményi és infrastrukturális lehetőségei állnak, hogy hol milyen feltételek biztosítottak a gyerekek számára.[1] Amikor azt írjuk, hogy **a szakemberek azért javasolják a roma gyerekek speciális, de szegregált oktatását, mert úgy látják, hogy az érdekeiket az sérti a legkevésbé, az alatt azt értjük, hogy azt mérlegelik, hogy a jelenlegi oktatási rendszerben az ép értelmű, de szociális helyzete, esetleges tanulási zavarai miatt súlyos hátránnyal induló gyereket vajon a normál tantervű vagy a gyógypedagógiai iskolában éri-e majd több kudarc**. A normál oktatás ugyanis felkészületlen a valódi inkluzív oktatásra.

1 Ezt a jelenséget hívja a szakirodalom strukturális diszkriminációnak, amikor a társadalmi konstrukciókból eredő strukturális megkülönböztetés beépül a törvényekbe és az intézményekbe, ezzel pedig tartós egyenlőtlenségeket eredményez a társadalom különböző területein, mint például az oktatásban vagy az egészségügyben. Ez a diszkrimináció tudatosan vagy öntudatlanul is felerősödik az intézményi politikák és egyéni cselekedetek révén és ezt mi is igazolva láttunk a szakértői interjúk során.

Így azoknak a családoknak a gyerekei, akiknek hiányzik a megfelelő családi és szociális háttere az otthoni vagy a magánfinanszírozott fejlesztéshez, a szakemberek sokszor úgy látják, hogy jobban járnak, ha a gyerekek meg sem próbálnak helyt állni a normál tantervű állami oktatásban. Sőt, az az érvelés, hogy „több gyereket kellene szegregáltan tanítani", gyakrabban elhangzott, mint ennek ellenkezője. Tehát a **szakemberek épp az ellenkező módon érzékelik a problémát, a jogsérelem fel sem merül a horizonton, hanem ők a speciális iskolák helyeinek számát keveslik, mert szerintük sokkal több gyereknek lenne rá szüksége**. A gyermek legjobb érdekét érvényesítő gyerekjogi és nemzetközi fogyatékosjogi megközelítéssel szemben[2], a magyar köznevelésben az intézményi szereplők szerint a gyermek érdekei akkor sérülnek a legkevésbé, ha bizonyos helyzetekben a speciális oktatást javasolják, még akkor is, amikor a gyerek valós képességei ezt nem igazolják.

Vannak azonban olyan helyzetek, amikor nem a félrediagnosztizálás jelenti a problémát, hanem az, hogy az indokolt diagnózisok sem születnek meg. A 75%-os roma arányt meghaladó szegregált iskolákban fel sem merül a normál és a gyógypedagógiai oktatás választása közötti dilemma. Azokban az iskolákban, ahol már csak roma gyerekek maradtak, rendkívül alacsony az integráltan oktatandó SNI tanulók aránya is, feltételezésünk szerint azért, mert vagy el sem kerülnek ezek a gyerekek vizsgálatra, mert nem is küldik el

2 A gyermek legjobb (legfőbb) érdekének mindenek feletti érvényesítésének igénye a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény 3. cikkéből következik, amely alapján a "A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban." A Gyermekjogi egyezményt az 1991. évi LXIV. törvény hirdette ki. Ugyanez a követelmény fogalmazódott meg az ENSZ Fogyatékosjogi Egyezmény 7. cikk (2) bekezdésében is: "Minden, a fogyatékossággal élő gyermekekkel kapcsolatos intézkedés során elsődlegesen a gyermek legfőbb érdekeit kell figyelembe venni." A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményt a 2007. évi CXII. törvény hirdette ki. A gyermekjogi szempontok döntéshozatal során való érvényesítése azt jelenti, hogy mindig a gyerekek számára legkedvezőbb döntést, intézkedést kell meghozni, az őket érintő döntések lehetséges hatásait, következményeit előzetesen fel kell mérni, és a gyerekek szempontjából a legjobbat kell választani.

őket, vagy ha SNI diagnózist is kapnak, és jogos lenne a gyógypedagógiai osztályra utalása, sem intézményi, sem egyéb érdek nem fűződik ahhoz, hogy kiemeljék a szegregált iskolájából. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, amelyet a szakértői interjúk is megerősítettek, hogy **ahol az iskola szinte teljesen szegregált, ott a roma gyerekeket gyakran nem küldik vizsgálatra, vagy (gyógypedagógiai szempontból) integráltan tanulhatnak SNI gyermekként is, hiszen már eleve (etnikai szempontból) a többi gyerektől elkülönítve tanulnak. Ezzel szemben, azokban az iskolákban, ahol a roma tanulók aránya 50-75% közé esik, nagyobb valószínűséggel kerülnek vizsgálatra a gyerekek, kapnak SNI diagnózist, és irányítják őket szegregált gyógypedagógiai osztályokba (14%-ban).**

A szülőkkel készült interjúk alapján az is megállapítható, hogy a megkérdezett, aluliskolázott roma családok egyáltalán nincsenek tisztában a szakértői vizsgálat során őket megillető eljárási jogokkal, és a rendszerben sincs olyan szereplő, aki a folyamat megértésében érdemben segítené őket. Egyszerűen nem érvényesülnek azok a garanciális szabályok, amik azt szolgálnák, hogy a vizsgálat a gyerekjogi és fogyatékosjogi szempontok érvényesítése mellett, a szülőt egyenrangú félként elismerve és őket ebben segítve történjen meg. A roma szülők élményei egyébként nem sokban térnek el a Rosa Parks Alapítvány jogsegélyszolgálatához beérkező, nem roma, de SNI gyereket nevelő szülők kiszolgáltatottságról tanúskodó panaszaitól. A leglényegesebb különbség azonban az, hogy a megkérdezett szülők az érdekérvényesítési képesség teljes hiányát mutatták. A kérdőívezéssel elért szülők egyike sem maga kezdeményezte a vizsgálatot, a vizsgálaton nem lehetett bent, érdemi tájékoztatást nem kapott a vizsgálat eredményéről és arról sem tudott többségük beszámolni, hogy gyermeke megkapja-e az előírt fejlesztéseket az iskolájában. Egyetlen esetben sem volt jelen szakszolgálati esélyegyenlőségi szakértő a gyermek vizsgálata során és senki sem élt jogorvoslattal a döntéssel szemben.

Összességében a kutatás eredményei alapján kimutatható, hogy bár az elmúlt 15 évből kizárólag Heves megyéből állnak rendelkezésre megbízható statisztikai adatok arról, hogy mekkora az enyhe fokban értelmi fogyatékosnak nyilvánított gyermekeken belül a romák aránya, **országosan továbbra is felülreprezentáltak a roma gyerekek az SNI-n belül az enyhe fokban értelmi fogyatékos gyerekek között**.

A kutatási eredményekre támaszkodva az alábbi javaslatokat fogalmaztuk meg:

- A Heves megyei SNI ügyben hozott bírósági ítélet nyomán **javasoljuk a gyerekek etnikai adatainak rögzítését.** Az adatgyűjtés célja, hogy statisztikai alapon nyújtson információt a roma és nem roma gyerekek diagnózisairól és oktatási helyzetéről. A szakembereknek képzést kell kapniuk az adatgyűjtés fontosságáró.
- A **szülők számára világos tájékoztatást kell nyújtani** az SNI és BTMN fogalmakról, jogairól és a diagnózis következményeiről.A vizsgálatok során kötelező legyen a szülők jelenléte. Emellett a szakszolgálati esélyegyenlőségi szakértő intézményét is át kell vizsgálni, figyelembe véve a roma szakértők bevonását.
- Az SNI diagnózis felállításánál **ajánlott más tesztek alkalmazása és folyamatdiagnózis felállítása, hogy a kultúrafüggetlenebb eljárások hangsúlyos szerepet kapjanak**.
- A helyi civil szervezeteket és roma családokat be kell vonni a helyi szükségletek felmérésébe, valamint a megfelelő forrásokat kell allokálni a szükséges pedagógiai szolgáltatások biztosítására.
- A szakembereket érzékenyíteni kell a roma családokat érintő tévhitek eloszlatására, és meg kell értetni velük, hogy hosszútávon mik a roma gyerekek oktatási érdekei. Az érzékenyítés célja, hogy javuljanak a roma gyerekek oktatási esélyei és megszűnjenek a diszkriminatív gyakorlatok.

SAJÁTOS NEVELÉSI IGÉNYŰVÉ (SNI) NYILVÁNÍTÁS RENDSZERE ÉS A KAPCSOLÓDÓ FOGALMAK

A köznevelés kiemelt feladata a sajátos nevelési igényű (továbbiakban SNI) és a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézségekkel (továbbiakban BTMN) küzdő gyermekek támogatása. E két kategória fogalmi elhatárolása a köznevelési törvény[1] értelmező rendelkezéseiben található meg.

A sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló (SNI) azokat a gyermekeket, tanulókat jelenti, akik a szakértői bizottság véleménye alapján mozgásszervi, érzékszervi (látási, hallási), értelmi vagy beszédfogyatékossággal küzdenek, több fogyatékosság esetén halmozottan fogyatékosak, autizmus spektrum zavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral rendelkeznek (például súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozási zavarral).[2] Az SNI gyermekek jogosultak különleges bánásmód keretében pedagógiai, gyógypedagógiai, és konduktív pedagógiai ellátásra.[3] Részükre kötelező egészségügyi és pedagógiai célú habilitációs, rehabilitációs tanórai foglalkozásokat kell szervezni.

Ehhez képest a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek, tanuló (BTM) gyermekek és tanulók azok, akik az életkorukhoz képest jelentősen alulteljesítenek, társas kapcsolati problémákkal, tanulási, magatartásszabályozási hiányosságokkal küzdenek, vagy közösségbe való beilleszkedésük, személyiségfejlődésük

1 Nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC törvény (Nkt.).
2 Nkt. 4. § 25. pont.
3 Nkt. 47. § (1) bekezdés.

nehezített.[4] Ők nem minősülnek SNI-nek. A BTM gyermekek fejlesztő pedagógiai ellátásra jogosultak, amelyet nevelési tanácsadás, óvodai nevelés, iskolai oktatás, illetve kollégiumi nevelés keretében valósítanak meg.[5]

Mindkét csoport számára a megfelelő ellátás kezdetét a szakértői bizottság véleménye alapján történő igényjogosultság megállapítása jelenti. Az eltérő fejlődés észlelése esetén fontos a pedagógiai szakszolgálat szakértői által végzett vizsgálat, az állapot rögzítése, és a fejlesztési javaslatok meghatározása.

A SZAKÉRTŐI BIZOTTSÁGI TEVÉKENYSÉG

A szakértői bizottsági tevékenység célja, hogy komplex pszichológiai, pedagógiai-gyógypedagógiai és szükség esetén orvosi vizsgálatok alapján szakértői véleményt készítsen a következő célok érdekében:

- korai fejlesztésre való jogosultság megállapítása;
- beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézségek megállapítása vagy kizárása;
- sajátos nevelési igény megállapítása vagy kizárása.[6]

A szakértői bizottságok három formában működnek a célcsoport, feladat és működési körzet alapján:

1. **Járási szakértői bizottságok**[7]: Fő feladatuk a beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézségek megállapítása vagy kizárása. Ha sajátos nevelési igény gyanúja merül

4 Nkt. 4. § 3. pont.
5 Nkt. 47. § (8) bekezdés.
6 A pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről szóló 15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet (továbbiakban 15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet) 7. § (1) bekezdés a) – c) pont.
7 Feladatait részletesebben az 15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet 11. §-a sorolja fel.

fel, továbbítják a vizsgálati anyagot a vármegyei szakértői bizottsághoz.

2. **Vármegyei szakértői bizottságok**[8]: újabb vizsgálatokkal megállapítják vagy kizárják a sajátos nevelési igényt, és javaslatot tesznek az ellátás módjára, formájára és helyére. Ezen kívül mentesítést adhatnak a közösségi szolgálat teljesítése alól, illetve meghosszabbíthatják a tankötelezettséget.
3. A bizottságok a vizsgálatok eredményei alapján javaslatot tesznek a különleges bánásmód keretében történő ellátásra.[9] A tevékenységben gyógypedagógusok, pszichológusok, konduktorok, valamint a sajátos nevelési igény típusának megfelelő szakorvosok vesznek részt. 2020. szeptember 1-től a diagnosztikai rendszerek egységesítése érdekében két fórum látja el a sajátos nevelési igény és fogyatékosság megállapítását: a tankerületi központok által fenntartott pedagógiai szakszolgálati intézmények és az ELTE Gyakorló Országos Pedagógiai Szakszolgálat.[10]

SNI-VÉ NYILVÁNÍTÁS FOLYAMATA

A szakértői bizottsági vizsgálat megindítása a szülő kérésére vagy egyetértésével indul.[11] A kérelmet a gyermek lakóhelye vagy tartózkodási helye szerinti szakértői bizottságnál lehet benyújtani, illetve ahol a gyermek intézményes ellátásban részesül.[12] Ha a gyermek óvodába vagy iskolába jár, az intézménynek segítenie kell a vizsgálati kérelem elkészítésében.[13] Ha a szülő nem ért egyet a vizsgálat szükségességével, a tankerületi központ kötelezheti a szülőt a meg-

8 Feladatait részletesebben az 15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet 12. §-a sorolja fel.
9 15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet 17. § (1) bekezdés.
10 A Gyakorló Szakszolgálatra vonatkozó eltérő szabályokat a 15/2013 (II. 26) EMMI rendelet 15. fejezete határozza meg.
11 15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet 13. § (1) bekezdés.
12 Ibid.
13 Ibid.

jelenésre a gyermek érdekében a köznevelési törvény 47. § (6) bekezdése alapján. A vonatkozó jogszabályi rendelkezésre[14] figyelemmel a szülő választja ki a gyermekének megfelelő intézményt a szakértői vélemény alapján. Az illetékes tankerületi központ dönt a sajátos nevelési igény, a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézség megállapításával, a logopédiai ellátással, illetve a szakértői véleményben foglaltakkal összefüggésben. Az ellátásra a szakértői vélemény szerint akkor kerülhet sor, ha a szülő (kiskorú esetén) vagy a tanuló (nagykorú esetén) egyetért az abban foglaltakkal.[15] Ha a szülő nem ért egyet a szakértői véleménnyel, a bizottság köteles erről tájékoztatni a tankerületi központot.[16] A szülő közvetlenül is kérheti a szakértői vélemény felülvizsgálatát a tankerületi központnál.[17]

Ugyanakkor az Oktatási Jogok Biztosának Hivatalának a sajátos nevelési igényű, valamint a beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézséggel küzdő tanulók jogainak érvényesüléséről szóló beszámolója szerint a hozzájuk forduló szülők gyakran azért élnek panasszal, hogy az iskola, illetve a pedagógusok nem veszik figyelembe a szakértői véleményben foglalt javaslatokat, így előfordul, hogy az előírt fejlesztések mellett a nevelési-oktatási javaslatok, a kedvezmények sem biztosítottak a tanulók számára. (Oktatási Jogok Biztosának Hivatala 2020)[18]

14 Nkt. 47. § (2) bekezdés.
15 15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet 18. § (1) bekezdés.
16 Ibid.
17 15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet 18. § (1) bekezdés.
18 Oktatási Jogok Biztosának Hivatala: A sajátos nevelési igényű, valamint a beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézséggel küzdő tanulók jogainak érvényesülése (jelentés), (2015), elérhető: https://www.oktbiztos.hu/ugyek/jelentes2020/jogerv.html (a honlap felkeresésének utolsó időpontja: 2024. szeptember 30).

KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDOT IGÉNYLŐ GYEREKEK A KÖZNEVELÉSBEN

A tanköteles gyerekek közel 8 százaléka különleges bánásmódra jogosult, sajátos nevelési igényű tanuló.

A Központi Statisztikai Hivatal szerint az SNI tanulók aránya folyamatosan nőtt az elmúlt tíz évben, és 2020/2021-ben már 7,9%-ra emelkedett. Az elmúlt tíz évben 10%-ponttal nőtt azoknak az SNI tanulóknak a száma, akik integráltan oktathatóak, arányuk az összes SNI tanulón belül 73%.[19]

Az integráltan oktatott SNI-tanulók döntő többsége, 70%-a súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartás-szabályozási zavarral küzd, 11%-uk rendelkezik enyhén értelmi fogyatékosság diagnózissal, továbbá az integráltan oktatott SNI tanulók 8,5%-a beszédfogyatékos.[20]

Az integráltan oktatható SNI tanulókkal összefüggésben meg kell jegyezni, hogy statisztikai adatok nem tükrözik a valós gyakorlatot. Az SNI tanulók egy része – mivel az oktatási-nevelési intézmények nem tudják megfelelően biztosítani a gyerekek, tanulók egyéni igényeihez igazodó oktatást – magántanulói státuszba (egyéni tanrend) kényszerül. Így valójában a nem SNI diákokkal való „együttnevelésük-oktatásuk" nem valósul meg,[21] de az adatbázisokban „integrált" diákokként jelennek meg.

19 KSH, Általános iskolai nevelés, oktatás, 2020/2021l, elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/alt-iskola2021/index.html

20 Ibid.

21 Ez a probléma kifejezetten érinti az autizmussal élő gyerekeket. Egy 2020-ban megjelent átfogó, kifejezetten az autizmussal élő személyek és családjaik helyzetéről, életminőségéről szóló kutatás felhívta a figyelmet, hogy „az autizmussal élő tanulók csoportjában kétszer annyi iskolás van magántanulói státuszban, mint a kontrollcsoportban (MTA- ELTE Autizmus Szakmódszertani Kutatócsoport (MASZK) – Hazai összkép az autizmussal élő személyek és családjaik helyzetéről, életminőségéről - MASZKOLATLANUL Kutatási összefoglaló).

A külön (gyógypedagógiai) iskolában vagy osztályban oktatott sajátos nevelési igényű tanulók 71%-a enyhe vagy középsúlyos értelmi fogyatékos, 10%-uk autizmus spektrum zavarral él.[22]

Az SNI-tanulók megyei megoszlását illetően Bács-Kiskun megyében a legmagasabb (14%) és Hajdú-Bihar (5,0%), valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legalacsonyabb (5,1%) az arányuk.[23]

A HAZAI ELLÁTÓRENDSZER JELLEMZŐI

Az SNI gyermekek oktatása Magyarországon két fő formában történik: speciális intézményekben és integráltan, többségi iskolákban. A speciális intézmények a gyermekek egyedi szükségleteire szabott módszerekkel nyújtanak oktatást. Ezek az intézmények jellemzően óvodai, iskolai, és szakiskolai tagozatokat kínálnak. Az utóbbi években megfigyelhető, hogy a speciális intézményekbe járó gyermekek létszáma csökken, míg a fennmaradó tanulók szükségletei, beleértve a tanulási és magatartási problémákat, súlyosbodnak. Ez részben a demográfiai változásoknak és az integrációs törekvéseknek köszönhető.

Az integrált oktatás viszonylag új keletű Magyarországon, mindössze 30-40 éves múltra tekint vissza. Eredetileg az 1993-as közoktatási törvény[24] teremtette meg ennek a jogi kereteit. Az integrált oktatás lényege, hogy az SNI gyerekek a többségi iskolákba járnak, és ott együtt tanulhatnak a nem SNI társaikkal. E körben fontos megjegyezni, hogy a 90-es

22 KSH, Általános iskolai nevelés, oktatás, 2020/2021, elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/alt-iskola2021/index.html#ahtrnyossahalmozottanhtrnyoshelyzet-tanulkkzelfele3000falattitelepIsentanul

23 KSH, Oktatási adatok, 2019/2020, elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1920/index.html

24 Közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény.

évek óta a fent megjelölt integráció fogalomhoz képest – amely kizárólag a fogyatékossággal élő gyermekek többségi oktatási intézményekben való elhelyezésének folyamatát jelöli – az állammal szemben megjelent egy új, magasabb szintű elvárás, mégpedig az érintett gyerekek számára a befogadó (inkluzív) oktatás biztosításának kötelezettsége.[25]

Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a fogyatékossággal élő gyermekeknek joga van a „nem SNI" társaikkal együtt tanulni és megfelelő minőségű oktatásban részesülni, úgy, hogy – az egyenlő bánásmód követelményének érvényesülése érdekében - az egyéni igényeiknek megfelelő támogatásokat (észszerű alkalmazkodásokat) megkapják. Sajnos azonban e jog érvényesülési feltételeinek biztosítása az állam részéről a mai napig nem történt meg.[26]

25 ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény (CRPD).

26 A Szociális Jogok Európai Bizottságának 2023-as jelentésével összefüggő sajtónyilatkozata, (2024. 03. 20), elérhető: **https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/-/european-committee-of-social-rights-publishes-its-conclusions-on-children-family-and-migrants-and-its-findings-for-2023**

1. szövegbox

A fogyatékossággal élő gyerekek inkluzív oktatásának nemzetközi követelménye

Magyarország ratifikálta az ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményt (CRPD) amely a 2007. évi XCII. törvénnyel került kihirdetésre.

Az Egyezmény 24. cikke kimondja, hogy „a részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek oktatáshoz való jogát. E jog hátrányos megkülönböztetés nélküli, az egyenlő esélyek alapján történő megvalósítása céljából a részes államok befogadó [azaz inkluzív] oktatási rendszert biztosítanak minden szinten."

Az ENSZ Fogyatékossággal Élő Személyek Jogainak Bizottságának (továbbiakban: Bizottság) az 2. cikkről szóló Általános Kommentárja [amely az Egyezmény autoritatív értelmezését szolgálja] az inkluzív oktatáshoz szorosan kapcsolódó észszerű alkalmazkodással összefüggésben kimondja, hogy annak megtagadása sérti az egyenlő bánásmód követelményét. Továbbá rámutat arra, hogy az Egyezménybe „ütközik minden olyan oktatási szegregációs modell, amely a fogyatékossággal élő tanulókat, fogyatékosság alapján kizárja az általános és inkluzív oktatásból". Emellett „a részes államok kötelesek megtenni minden szükséges lépést annak érdekében, hogy az észszerű alkalmazkodást biztosítsák."[27]

Az észszerű alkalmazkodás fogalmát a CRPD az értelmező rendelkezései közt az alábbiak szerint határozza meg: „az észszerű alkalmazkodás az elengedhetetlen és megfelelő módosításokat és változtatásokat jelenti, amelyek nem jelentenek aránytalan és indokolatlan terhet, és adott esetben szükségesek, hogy biztosítsák a fogyatékossággal élő személy alapvető emberi jogainak és szabadságainak a mindenkit megillető, egyenlő mértékű élvezetét és gyakorlását."

27 Alapvető Jogok Biztosának jelentésében (AJB-263/2017. számú ügy, 17. old) idézett General comment No. 4. (2016), 9.

A jelen kontextusban azt jelenti, hogy az államnak a fogyatékossággal élő gyermekek, tanulók diszkriminációmentes nevelés-oktatásához való jogának érvényesülése érdekében biztosítania kell minden szükséges támogatást, módosítást, különös hangsúlyt fektetve arra, hogy ezek a "kiigazítások" az adott gyermek egyéni igényeihez, szükségleteihez igazodjon.

Ugyan az Egyezmény már 17 éve a hazai jogrendszer részét képezi, az általa megkövetelt szemlélet és struktúraváltásra a mai napig nem került sor.

A Fogyatékossággal Élő Személyek Jogairól szóló Egyezmény Fakultatív Jegyzőkönyvének 6. cikke alapján végzett, Magyarországot érintő vizsgálat (Bizottsági jelentés, 2020. szeptember 17.)[28] során az ENSZ Fogyatékosügyi Bizottsága elmarasztalta Magyarországot súlyos és rendszerszintű jogsértései miatt, melyben kitért a fogyatékossággal élő személyek inkluzív oktatáshoz való jogának megsértésére, illetve az inkluzív oktatás hiányára is.

Emellett az Szociális Jogok Európai Bizottsága 2024. márciusában publikált jelentésében[29] megállapította, hogy Magyarországon (is) „az értelmi fogyatékossággal élő gyermekek inkluzív oktatása továbbra is tartósan fennálló probléma, amely tekintetében mérhető előrelépést kell elérni annak érdekében, hogy a helyzet összhangba kerüljön a [Magyarország által is ratifikált Európai Szociális] Chartával."[30]

28 A jeletés elérhető: https://www.un.org/disabilities/documents/natl/hungary-ez.pdf

29 A jelentés elérhető: https://rm.coe.int/press-briefing-elements-conclusions-2023-eng-to-publish-2/1680aefdbb

30 A Szociális Jogok Európai Bizottságának 2023-as jelentésével összefüggő sajtónyilatkozata, (2024. 03. 20), elérhető: https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/-/european-committee-of-social-rights-publishes-its-conclusions-on-children-family-and-migrants-and-its-findings-for-2023

A többségi intézményekben gyakran erősen érvényesül a teljesítmény-centrikus szemlélet, és a gyerekek egyéni igényeit figyelmen kívül hagyó, hagyományos oktatási módszerek dominálnak.

Emellett a befogadó pedagógusok eszköztára és a valós és hatékony integrációt (inklúziót) támogató gyógypedagógusok együttműködése pedig korlátozott. A gyógypedagógusok többnyire az SNI gyerekek egyéni fejlesztésére koncentrálnak, és kevésbé vesznek részt az integrált iskolák pedagógusaival való közös munkában. Az integráció előnyei mellett veszélyeket is hordozhat, például ha a tanuló nem kap megfelelő támogatást, kudarcélményekkel találkozhat, ami negatívan befolyásolhatja önértékelését és viselkedését.

„Az ilyen »látszat« integráció negatív hatással van a sajátos nevelési igényű gyermek önértékelésére, frusztrációi révén agresszivitás vagy éppen túlzott passzivitás jelenhet meg. Ebben a negatív spirálban a társak részéről kiközösítés, csúfolódás is érheti. Nagyon fontos kiemelni, hogy mindezek nem az integráció hátrányainak, hanem a nem megfelelően kivitelezett integrált nevelésnek (azaz az inklúzió hiányának)[31] a következményei, melyek kellő pedagógiai gondossággal, felelősségvállalással és gyógypedagógiai támogatással elkerülhetők”.[32]

A „rideg” integráción felül a roma gyerekeket a jogellenes elkülönítés, azaz a szegregáció érinti a leghátrányosabban az oktatás területén. Az alacsony társadalmi státuszú gyerekek normál tantervű iskolákban történő szegregációja dinamikusan nő.[33] A szegregált iskolák növelhetik a szegény

31 Kiemelés a szerzőktől.

32 Csépe, V. (2020) *Útmutató az integrált és inkluzív oktatáshoz a többségi pedagógus számára.* Eszterházy Károly Egyetem. https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2020/10/utmutato-az-integralt-es-inkluziv-oktatashoz.pdf

33 Hermann Zoltán, Kertesi Gábor, Varga Júlia: A teszteredmények társadalmi egyenlőtlensége és az általános iskolai szegregáció, In: *Munkaerőpiaci tükör* 2022, 85. o. elérhető: https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2023/11/teljes-kotet.pdf

diákok lemaradását, a nagyobb egyenlőtlenségek pedig fokozhatják a magasabb társadalmi státusú szülők elkülönülés iránti igényét.[34] A nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes szerint „az iskolai szegregáció óhatatlanul együtt jár a tanítási színvonal és a tanulási eredményesség leromlásával (...) továbbá összegzésként kiemeli, hogy az integráció [az állásfoglalás kontextusában értsd: inklúzió] az egyetlen, lehetséges módja az egyenlő emberi méltóság közösségben való megélésének, valamint a békés és konstruktív társadalmi együttélés kialakításának.[35] Az integrált [inkluzív] oktatás – amellett, hogy az egyetlen, emberi jogi standardoknak megfelelő oktatási forma – mind egyéni, mind társadalmi tekintetben az egyetlen valódi és tartós eredményre vezető oktatási megoldás."[36]

A fentiek, a nemzetközi kötelezettségvállalások[37], de még az Alapvető Jogok Biztosának befogadó nevelés-oktatás szükségességének hangsúlyozása[38] ellenére is a magyar jogszabályok lehetővé teszik a fogyatékosságon alapuló oktatási elkülönítést, amely lehetőség - ahogy jelen kutatás rávilágít - az etnikai szegregáció egyik eszközévé vált.

34 Ibid.

35 A Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes állásfoglalása a jogellenes elkülönítés tilalmáról (2014. december 12.), 4. old. elérhető: http://futureround-table.org/documents/10180/122658/hatteranyag_jogellenes_elkulonites.pdf/e4727094-d7fe-4810-9615-a827dc1fcb45

36 Ibid. 5. old és 7. old.

37 Magyarország által ratifikált ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény (CRPD) tilt minden fogyatékosságon alapuló elkülönítésre vonatkozó jogi rendelkezést és gyakorlatot, beleértve a fogyatékosságon alapuló oktatási szegregációt.

38 AJB-494/2017. számú ügy.

A ROMA SZÁRMAZÁSÚ SNI GYEREKEK HELYZETE

ROMA GYEREKEK A KÖZNEVELÉSBEN

Jelenleg nem áll rendelkezésre olyan adat, amelyet egységes elvek alapján, központilag gyűjtenének a köznevelésben, és amely ténylegesen alkalmas lenne arra, hogy megbízható arányszámokkal szolgáljon a roma gyerekek óvodai, iskolai, osztályok vagy csoportok közötti arányáról. Míg korábban a halmozottan hátrányos helyzet (HHH) kategória a szakemberek becslése szerint jól célozta a roma gyerekeket, e státusz feltételeinek 2013-as megváltoztatása[1] után a hátrányos (HH) és halmozottan hátrányos (HHH) kategória sokkal bizonytalanabbá tette a roma gyerekek elérését, leginkább azért, mert a megváltozott szabályozási környezetben sokkal kisebb intézményi és egyéni érdek húzódik az amúgy is önkéntes nyilatkozaton alapuló adatok gyűjtése mögött. A HH és HHH fogalmának 2013-as jogszabályi változásának eredményeként a statisztikákban drámai csökkenés figyelhető meg mindkét kategóriába tartozó gyerekek számában. Ez a drámai csökkenés elkerülhetetlenül hatással van az inkluzív oktatáspolitikai intézkedések eredményeinek alakítására, mivel a megbízható adatok hiánya akadályozza a halmozottan hátrányos helyzetű és azon belül a roma gyerekek hatékony célzását és kezelését a közoktatási rendszerben.

Míg a 2012/2013-as tanévben a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek száma 157 000 volt[2], addig 2020-ban ez a

1 A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI tv. 67/A. § (2) bekezdése, hatályos 2013. szeptember 1-jétől.

2 Statisztikai tükör, Oktatási adatok, 2012/2013, KSH, elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1213.pdf

szám 93 000-re csökkent[3]. A halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek csaknem ⅓-a 2013 és 2020 között eltűnt a statisztikából. Ez a proxy már nem megbízható a romákat célzó szakpolitikák tervezéséhez és végrehajtásához, mivel a szociálisan hátrányos helyzetű gyerekek száma jóval alacsonyabb, mint a roma gyerekek országosan becsült száma.

A roma tanulók normál tantervű általános és középiskolai arányát évente az intézményvezetők a kompetenciamérések alkalmával, az ahhoz kapcsolódó adatszolgáltatás keretében becsülhetik meg. Ez az adatszolgáltatás azonban önkéntes, a ki nem töltésnek semmilyen következménye nincs, így ez a típusú, percepción alapuló becslés sem tekinthető általánosnak vagy átfogónak. Ennek ellenére az iskolák közel fele eleget tesz ennek az adatszolgáltatási lehetőségnek, így bizonyos adatok mégis rendelkezésre állnak arról, hogy az oktatási intézményekben mekkora a roma tanulók aránya. Ez a típusú adatszolgáltatás ugyanakkor nem vonatkozik a gyógypedagógiai intézményekre, hiszen ott kompetenciamérésre sem kerül sor. Ennélfogva, a speciális általános és középiskolák esetében semmilyen kézzelfogható országos adat nem áll rendelkezésre arról, hogy ott milyen arányban tanulnak roma gyerekek.

3 Hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek,KSH, elérhető: **Hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek – Fenntartható fejlődési célok** (ksh.hu)

2. szövegbox

Roma gyerekek becsült aránya a normál tantervvel működő általános iskolákban

A normál tantervvel működő általános iskolák esetében az igazgatói becslések alapján vannak adatok a roma származású gyerekek becsült arányáról. Eszerint, 2020/21-ben az iskolák 46 százaléka nem szolgáltatott adatot, így, ha a fennmaradó 1758 intézményt vesszük alapul, akkor az iskolák:

- 2%-ban 76-100%,
- 8%-ban 51-75%,
- 16%-ban 26-50%
- 74%-ban 0-25%

közé esik a roma gyerekek aránya.

Ennek alapján körülbelül azt iskolák 10 százaléka tekinthető a szegregált iskoláknak, de ha a hiányzó 1837 iskola is szolgáltatott volna adatot, ez az arány vélhetőleg jóval magasabb lenne.

A Heves megyei indokolatlan fogyatékossá nyilvánítás miatt indult közérdekű per[4] nyomására a szakértői bizottságok előtt vizsgált gyerekek esetében megkezdődött az önbevalláson alapuló, nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó adatgyűjtés. A vizsgált gyerek szülője önkéntes nyilatkozata alapján, a nyomtatványon megjelölheti, hogy gyerekek mely nemzetiséghez tartozik. A jogvédők kérésére a többes identitásválasztásra is lehetőség nyílt. Az adatgyűjtés azonban az előzetes várakozásoknak megfelelően nem járt eredménnyel, miután nagyon kevesen jelölték meg a roma nemzetiséghez való tartozásukat, szemben egyébként a más nemzetiségekkel. Tapasztalataink szerint ugyanis sem

4 Debreceni Ítélőtábla Pf.I.20.214/2020/10. számú, 2020. szeptember 24-i ítélete

a nyomtatványon, sem pedig szóban a vizsgálat előtt nem kapnak a szülők tájékoztatást arról, hogy a nemzetiséghez tartozásuk megvallásának mi a célja, jelentősége, és hogy milyen garanciák biztosítják, hogy az adataikkal visszaélés ne történhessen. Mindebből az következik, hogy az önbevallláson alapuló, szakértői bizottságok előtti etnikai adatgyűjtés a gyakorlatban nem működik, ezért más megoldásra van szükség ahhoz, hogy a roma gyerekek arányára vonatkozóan megbízható adatokkal rendelkezhessenek a döntéshozók.

Ennek alapján az Oktatási Hivataltól kikért adatok alapján az elmúlt években a következőképpen alakult a szakértői bizottságok által vizsgált, magát románnak valló (szülője által annak vallott) gyerekek száma, ami az adatok alapján az éveket tekintve, összességében és átlagosan a vizsgált gyerekek körülbelül 9 százalékát teszi ki:[5]

5 Lásd az Oktatási Hivatal közérdekű adatigénylésünkre adott válaszát: https://kimittud.hu/request/roma_gyerekek_a_szakertoi_bizott#incoming-32813

1. táblázat: Szakértői bizottsági tevékenységek száma, amelyben a tanuló nyilatkozata alapján a nemzetisége cigány/roma az INYR alapján évenként (2019-2023)

Megye	2019	2020	2021	2022	2023
Bács-Kiskun	17	25	19	10	12
Baranya	22	16	27	28	17
Békés	12	11	12	15	11
Borsod-Abaúj-Zemplén	31	37	37	68	30
Budapest	40	50	72	45	46
Csongrád-Csanád	8	1	4	6	1
Fejér	16	28	12	1	7
Győr-Moson-Sopron	11	13	7	8	2
Hajdú-Bihar	37	13	30	26	20
Heves	7	29	16	13	8
Jász-Nagykun-Szolnok	21	11	34	37	25
Komárom-Esztergom	5	6	20	8	6
Nógrád	28	23	45	73	39
Pest	86	86	112	125	85
Somogy	45	32	35	33	28
Szabolcs-Szatmár-Bereg	138	164	233	186	116
Tolna	28	20	40	16	26
Vas					3
Veszprém	5	7	4	11	7
Zala	11	17	9	12	9
Összesen	**568**	**589**	**768**	**721**	**498**

Ez alapján megállapítható, hogy az önbevalláson alapuló etnikai adatgyűjtésnek a fenti kontextusban értelme nem nagyon van és érdemben sem használható annak monitorozására, hogy miként alakul a vizsgált roma gyerekek aránya a rendkívül alacsony esetszám miatt.

Éppen ezért fogalmazódott meg önálló kereseti követelésként a már hivatkozott Heves megyei indokolatlan fogyatékossá minősítés miatt indult közérdekű perben az az igény, hogy a szakértői bizottságok ún. percepción alapuló etnikai adatgyűjtést folytassanak. E per nyomán, 2021 óta a szakértői bizottságok előtt megjelent gyerekek vonatkozásában az ún. percepción alapuló roma nemzetiséghez tartozásra vonatkozó adatgyűjtésre kerül sor.

Percepción alapuló etnikai adatgyűjtés

2007-ben az akkori adatvédelmi és a kisebbségi biztos közös állásfoglalást[6] jelentetett meg a percepción alapuló etnikai adatgyűjtés módszeréről. Az ombudsmani ajánlás lényegében abból indult ki, hogy egy személyt nem a saját identitása, hanem a származása külső percepciója alapján diszkriminálnak: „A diszkriminációs élethelyzetekben, az ezeken alapuló jogviszonyokban nem az identitás, hanem a származás külső percepciója a fontos: mindazon jegyek, amelyek alapján valaki – identitásától – függetlenül ténylegesen vagy a külvilág szemében tartozik valamely kisebbséghez" (11.o.).

Az ombudsmani módszer egy ún. súlyozott szempontrendszert alkalmaz, amelynek lényege, hogy több körülmény együttes fennállása esetén tételezhető csak fel egy személy románnak, másrészről a percepción alapuló adatgyűjtés arányszámokkal dolgozik, amely alapján a percipiált etnikai hovatartozás sohasem kapcsolható össze az adott személlyel, így biztosítható az érintett személyek emberi méltóságának és személyhez fűződő jogainak védelme. A módszer alapján eleve kizárt az adatvédelmi szabályok, vagy az érintettek emberi méltóságának, személyiségi jogainak sérelme.

Az ombudsmani módszert jól illusztrálja a kisebbségi ombudsman 2011. április 19-én kelt, a 2011 márciusában történt gyöngyöspatai események és hasonló jelenségek veszélyeiről szóló jelentése. A jelentés szerint *elsődleges szempontként* értékelendő a tanuló és az édesanyja vezetékneve. *Másodlagos szempontként* kell értékelni a tanuló halmozottan hátrányos helyzetét. A kisebbségi biztos tapasztalata alapján ugyanis „a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosultság és a szülők alacsony – legfeljebb az iskola nyolc évfolyamát jelentő- iskolai végzettsége együttes feltételként fennállása a cigány társadalmi rétegre sokkal inkább jellemző,

6 dr. Kállai Ernő a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa és dr. Jóri András adatvédelmi biztos jelentése az etnikai adatok kezeléséről szóló vizsgálat megállapításairól, http://www.kisebbsegiombudsman.hu/data/files/158627216.pdf

mint a magyar társadalom más szegmensére, így a cigányok kimutatásának többnyire helytálló mutatójaként használható."[7] *Harmadlagos* súlyt kell kapnia a tanuló lakcímének, majd negyedleges súlyozási szempontként értékelendő a tanuló hátrányos helyzete és keresztneve a cigányság jellemző szociális viszonyai és a cigányság sajátos névadási szokásai miatt.[8]

A tekintetben, hogy melyek a helyi roma közösségében szokásos vezeték-, illetve keresztnevek, valamint, hogy szegregált településszerkezet esetén melyek a romák által lakott közterületek, a helyi roma nemzetiségi önkormányzat (RNÖ) tagjainak nyilatkozatát kell irányadónak tekinteni. Amennyiben a településen nem működik RNÖ, irányadónak tekinthető a helyi roma vezető vagy helyi roma civil szervezet képviselőjének nyilatkozata is.

AZ INDOKOLATLAN FOGYATÉKOSSÁ MINŐSÍTÉS HAGYOMÁNYAI MAGYARORSZÁGON

Magyarországon történelmi hagyományai vannak a roma gyerekek indokolatlanul fogyatékossá minősítésének, vagyis, annak, hogy őket gyakran megfelelő képességeik ellenére helyezik speciális osztályokba vagy iskolába. Egyes források szerint a 60-as évektől a növekvő beiskolázási arányok motiválták a cigány gyerekeknek az eredetileg enyhe fokban értelmi fogyatékosok oktatását szolgáló kisegítő iskolákba (osztályokba) történő áthelyezését. Így az 1974/75-ös tanévre a roma tanulók 11,7%-a, az 1985/86-os tanévre már 17,5%-a járt kisegítő iskolába vagy osztályba, míg a nem roma gyerekeknek csak 2%-a.[9]

7 Gyöngyöspatai jelentés 26. o.
8 Kot. 121. § (1) bek. 14.
9 Havas, G., Kemény, I., Liskó, I. (2001) Cigány gyerekek az általános iskolákban. No. 231. RESEARCH PAPERS. Oktatáskutató Intézet. https://mek.oszk.hu/09500/09513/09513.pdf

A 2000-es Havas-Kemény-Liskó kutatás a cigány tanulók kisegítő osztályba sorolásának vizsgálatával összefüggésben azt a megállapítást tette, hogy a megyeszékhelyeken, alföldi városokban, illetve a községi iskolákban a legmagasabb a kisegítő osztályba utalt roma gyerekek aránya. Azt találták, hogy azokban az iskolákban, ahol nagyon magas, 75% feletti a roma tanulók aránya, jóval nagyobb a kisegítő osztályba kerülő roma gyerekek aránya is, mint azokban az iskolákban, ahol eleve kisebb a létszámuk.[10]

A Havas Gábor és Liskó Ilona 2004-es iskolai szegregációt vizsgáló kutatása szerint minél magasabb a roma gyerekek aránya egy osztályban, annál valószínűbb, hogy az felzárkóztató, kislétszámú vagy gyógypedagógiai osztályként működik, és az odajáró diákoknak eleve csökkentett követelményeket kell teljesíteniük. Vagyis hátrányaik a többiekkel szemben a további iskoláztatás során csak növekedni fognak. A roma többségű és homogén roma osztályok körében jóval átlagon felüli a kisegítő, valamint a felzárkóztató és jóval átlagon aluli a tagozatos osztályok aránya.[11]

A 2008-as Zöld Könyv adatai szerint a „2004-ben a teljes általános iskolás népességnek 3,6 százaléka tanult gyógypedagógiai osztályokban. Nincs pontos adat arról, hogy ugyanez az arány mekkora volt a roma általános iskolások körében, de a kutatási eredmények és Kemény István és Janky Béla 2003. évi országos reprezentatív vizsgálata[12] adataira épülő óvatos becslések szerint is legalább 15 százalékra tehető“ (p.131).[13]

10 Havas, G., Kemény, I., Liskó, I. (2001) Cigány gyerekek az általános iskolákban. No. 231. RESEARCH PAPERS. Oktatáskutató Intézet. https://mek.oszk.hu/09500/09513/09513.pdf

11 Havas, G., Liskó, I. (2005) Szegregáció a roma gyerekek általános iskolai oktatásában, Felsőoktatási kutatóintézet, 2005

12 Kemény, I., Janky, B., Lengyel, G. (2004) A magyarországi cigányság, 1971-2003. Gondolat Kiadó

13 Zöld Könyv a magyar közoktatás megújításáért (2008) Ecostat, Budapest

A ROMA GYEREKEK GYÓGYPEDAGÓGIAI ISKOLÁKBAN VALÓ ELKÜLÖNÍTÉSE

A 2000-es évek elejétől mind a szakmai, mind az érdekvédelmi fórumok részéről élénk vita övezte azt a kérdést, hogy az iskolai alulteljesítés, adott esetben a sajátos nevelési igény (és főképp az enyhe értelmi fogyatékosság) hátterében milyen okok állhatnak. Komoly kételyek merültek fel az akkor alkalmazott pszicho-diagnosztikai eszközök megbízhatósága, alkalmassága, valamint kultúrasemlegessége tekintetében. A kultúrasemlegesség kérdése különös jelentőséget kapott azon hazai adatok, illetve kutatások fényében, mint például Havas, Kemény és Liskónak az általános iskolás cigány gyerekekről szóló kutatása mutatott meg, hogy a roma tanulók jelentősen felül vannak reprezentálva a speciális osztályokban és speciális iskolákban.[14] A Roma Oktatási Alap 2012-es Pifalls and Bias, Entry Testing and the Overrepresentation of Romani Children in Special Education című tanulmánya azt is megállapította, hogy nemcsak a roma tanulók aránya felülreprezentált az értelmi fogyatékos tanulók csoportján belül, hanem az intelligencia vizsgáló eljárások kultúra semlegessége és elfogulatlansága tekintetében is erőteljes hiányosságokat mutatott. A kutatások és a bírósági ügyek azt támasztották alá, hogy az iskoláztatás megkezdésekor kulturálisan elfogult tesztelési módszereket alkalmaznak, így a roma gyerekeket esetenként indokolatlanul irányítják át speciális osztályokba. A felmérést Bulgáriában, a Cseh Köztársaságban, Franciaországban, Görögországban, Magyarországon, Olaszországban, Lengyelországban, Portugáliában, Romániában, Spanyolországban és Szlovákiában végezték el.[15]

14 Havas, G., Kemény, I., Liskó, I. (2001) Cigány gyerekek az általános iskolákban. No. 231. RESEARCH PAPERS. Oktatáskutató Intézet. https://mek.oszk.hu/09500/09513/09513.pdf

15 White, J. (2012). Pitfalls and Bias: Entry testing and the overrepresentation of Romani children in special education. https://www.romaeducationfund.org/wp-content/uploads/2013/02/pitfalls-and-bias-screen_singlepages.pdf

Magyarországon a fent jelzett bírósági ügyek egyike volt az alább részletesen is ismertetésre kerülő, az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt 2013-ban befejeződött Horváth és Kiss kontra Magyarország per, majd a 2020-ban jogerősen lezárult Heves megyei indokolatlan fogyatékossá nyilvánítás miatt indult közérdekű per.

A fenti jogi környezetben olyan folyamatok indultak el, melyek az ellátórendszer átalakítását, kultúrasemleges tesztek bevezetését és – mindezeken keresztül – a sajátos nevelési igényű roma tanulók felülreprezentáltságának megszüntetését célozták. Elsőként a 2002-től induló Utolsó padból program törekvése volt az enyhe értelmi fogyatékosnak minősített gyerekek a nemzetközi adatokhoz viszonyítva kedvezőtlen hazai arányának megváltoztatása. Ezen program tapasztalatainak összegzésekor többek között azok a következtetések is megfogalmazódtak, hogy úgy a minősítésben részt vevő intézményhálózat, mint a minősítésben szerepet játszó diagnosztikai eszköztár is megújításra szorul. A standardizálásra javasolt eljárások között szerepeltek az átfogó intellektuális képességek vizsgálatára és részképességek vizsgálatára alkalmas eljárások. Diagnosztikában és tesztadaptációban kompetens szakemberek eszközjavaslatai alapján a szakértői testület választása a WISC–IV eszközre esett. Az elmúlt évek fejlesztéseinek köszönhetően jelenleg az alábbi korszerű és hatályos standarddal rendelkező intelligenciavizsgáló tesztek vannak használatban: WISC, WAIS, WPPSI-IV, UNIT2. Az intézkedéseknek köszönhetően az elmúlt 20 évben az enyhe értelmi fogyatékos tanulók aránya a tanulók összlétszámához képest 2,1%-ról 1,4%-ra csökkent.[16]

16 Nagy Gábor Dániel (2021) Kutatás a Heves megyében sajátos nevelési igényűnek minősített, percepció alapján romának tekinthető iskolaköteles gyermekek számáról és arányáról. In: Új Köznevelelés. 78. Évfolyam / 3. szám. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/uj_kozneveles/2022_03/UKN_2203_03_Kutatas_Heves_megyeben.pdf

A KUTATÁS ELŐZMÉNYE

A tárgyban ezzel párhuzamosan több nemzetközi vizsgálat is zajlik. A legfontosabb ezek közül az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) által 2013-ban kihirdetett ítélet, az ún. Horváth és Kiss kontra Magyarország döntés[17] végrehajtásához kapcsolódik.

A Horváth és Kiss az EJEB gyakorlatában már a második, magyar vonatkozásban azonban az első, roma gyerekeket érő indokolatlan fogyatékossá nyilvánítással kapcsolatos strasbourgi döntés. A két nyíregyházi fiúnak a hazai eljárás során civil szervezet, az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány (CFCF) biztosított jogi képviseletet azt követően, hogy a speciális oktatásra ítélt fiúkat, akiket enyhe értelmi fogyatékossággal élőnek diagnosztizáltak, független szakértőkkel újra mérték. A független szakértők azt találták, hogy a fiúk normál intellektusa nem indokolta volna gyógypedagógiai oktatásukat és diagnózisukat sem. Másrészről mindkét fiúnál a hivatalos mérések is 70 feletti IQ-t mértek, ami a WHO hatályos ajánlása szerint kizárta volna az enyhe értelmi fogyatékosságot, míg a hazai szabályok szerint 86-os IQ szint volt a normál intellektus határa. A hazai eljárásban nem a téves diagnózis miatt ítélt meg számukra kártérítést a Legfelsőbb Bíróság, hanem pusztán eljárási jogaik sérelme miatt kaptak kompenzációt.

Az EJEB előtti eljárásban azonban már annak vizsgálatára került sor, hogy diagnózisuk és speciális iskolába sorolásuk etnikai alapú diszkriminációt valósított-e meg. A bíróság a két fiú etnikai alapú közvetett hátrányos megkülönböztetését állapította meg. A Bíróság szerint azt nem lehetett állítani, hogy a magyar diagnosztikai eljárások kifejezetten a romákat célozva hoztak fals eredményeket, de azt azonban

17 Ibid.

igen, hogy a tesztek és eljárások a romákat aránytalanul nagyobb arányban hozta hátrányos helyzetbe, mint más csoportot. A közvetett diszkrimináció lényege ugyanis, hogy az adott intézkedés, eljárás hatását, eredményét kell vizsgálni, és amennyiben az összességében egy jól körülhatárolható csoportot hátrányosabb helyzetbe hoz, akkor a diszkrimináció fennáll. Jóllehet, a Bíróság hangsúlyozta, hogy nem tisztje annak eldöntése, hogy milyen diagnosztikai eljárások lennének a legalkalmasabbak, azt azonban kiemelte, hogy „a kérelmezőkkel kapcsolatban elvégzett vizsgálatok eredményei nem nyújtották a téves diagnózissal szembeni szükséges biztosítékokat, amelyek az államot terhelő pozitív kötelezettségekből következnének egy olyan helyzetben, ahol az etnikai kisebbséghez tartozó gyermekek hátrányos megkülönböztetése már korábban is fennállt."[18]

A döntés azért is jelentős, mert az ügyben a Bíróság kimondta, hogy „Ha az oktatáshoz való jog kontextusa olyan csoport tagjaira vonatkozik, amely a múltban hátrányos megkülönböztetést szenvedett az oktatásban, és ha ennek hatásai továbbra is érezhetőek, akkor a strukturális hiányosságok kiküszöbölése pozitív intézkedéseket igényel, többek között annak érdekében, hogy a kérelmezőket segítse az iskolai tantervvel kapcsolatos, bárminemű nehézségeik leküzdésében. Ezek a kötelezettségek különösen szigorúan veendők ott, ahol a közvetlen hátrányos megkülönböztetés a mai napig tetten érhető. Következésképpen ezeknek a problémáknak a kezelése további lépéseket igényel – például a releváns szociális szolgálatok aktív és strukturált közreműködését".[19]

A Horváth és Kiss döntés 2013-as kihirdetése óta az ítélet végrehajtását monitorozó Miniszterek Bizottsága a mai napig nem tudta lezártnak tekinteni az ügyet, azaz a magyar

18 Horváth és Kiss kontra Magyarország, Kérelem száma: 11146/11. sz, 103§.
19 Horváth és Kiss kontra Magyarország, Kérelem száma: 11146/11. sz, 104§.

kormány az elmúlt egy évtizedben nem tudta meggyőzően igazolni, hogy a Horváth és Kiss ügyben felszínre került diszkriminatív gyakorlatot sikerült volna felszámolnia. Legutóbb 2024. márciusában hívta fel a Kormányt újabb adatok közlésére az Európa Tanács Miniszterek Bizottsága, amelyek egyrészt igazolják a romák speciális oktatáson belüli arányát, illetőleg a szülők eljárási jogainak érvényesülését.[20]

Az Európa Tanács égisze alá tartozó szervek mellett az Európai Bizottság is vizsgálja a roma gyerekek indokolatlan fogyatékossá minősítésének gyakorlatát. 2016-ban indított az Európai Bizottság kötelezettségszegési eljárást Magyarországgal szemben a roma gyerekek iskolai szegregációja, köztük a speciális oktatásban való felülreprezentáltsága miatt, mivel ez a gyakorlat ellentétes az uniós szabályozással, nevezetesen a Faji Egyenlőségi Irányelvvel[21]. Az Európa Tanács eljárásával szemben azonban a Bizottsági vizsgálat közel sem olyan transzparens, így a lassan szintén egy évtizede húzódó vizsgálat állásáról nincsenek nyilvánosan elérhető információk.

20 Miniszterek Bizottsága, 1492-dik találkozó, 2024. március 12-14, H46-17 Horváth and Kiss / Szolcsán v. Hungary (Applications Nos. 11146/11 and 24408/16); elérhető: https://search.coe.int/cm?i=0900001680aec1fe

21 2000/43/EK irányelv a faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról

Roma gyerekek a Heves megyei szakértői bizottságok előtt

2010-ben Horváth István és Kiss András ügyével párhuzamosan az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány (CFCF) és az Európai Roma Jogok Központja (ERRC) mint közérdekű igényérvényesítők indítottak polgári pert az Egri Járásbíróságon az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Heves Megyei Szakértői és Rehabilitációs Bizottság ellen a megyében élő roma gyerekek rendszerszintű, indokolatlan fogyatékossá minősítése ellen. A civil szervezetek a Heves megyei önkormányzat megbízásából készült, 2003-as felmérésre alapozták keresetüket, amely szerint Heves megyében a speciális osztályokba járó gyerekek 98%-a, a speciális iskolákba járó gyerekek 80%-a roma volt.

Az ügy 2020-ban zárult le, jogerős ítéletében a másodfokú bíróság kiemelte, hogy a minisztérium felelős a Heves megyei roma gyerekek közvetett hátrányos megkülönböztetéséért, ami a téves diagnózist és a speciális iskolákban való indokolatlan elhelyezésüket eredményezte.[22] A bíróság szerint a minisztériumnak minden rendelkezésére álló eszközt fel kellett volna használnia a roma gyerekek hátrányos megkülönböztetése elleni küzdelem érdekében, beleértve az irányítása alá tartozó oktatási szervek, különösen a szakértői bizottság ellenőrzését és átvilágítását, hogy nagyobb éberséggel kerülje el a roma gyerekek téves diagnózisát. A Bíróság kötelezte az Emberi Erőforrások Minisztériumát, hogy 5 egymást követő évben mérje fel a roma gyerekek számát a heves megyei SNI gyerekek között, és az eredményeket tegye közzé a honlapján.

2021-től ennek az ítéletnek eleget téve gyűjtött adatot a minisztérium. Ez alapján **Heves vármegyében a sajátos nevelési igényű tanulók közel 23 százaléka roma származású**, ez az arány az elmúlt három évben állandónak mondható. A 2021/22-es tanévben a teljes vármegyére vetítve a roma tanulók 7 százaléka, a nem roma tanu-

22 Debreceni Ítélőtábla Pf.I.20.214/2020/10. számú, 2020. szeptember 24-i ítélete

lók 3 százaléka volt sajátos nevelési igényű. 2023-ban, a 2022-es népszámlálási adatokat alapul véve a roma tanulók 11 százaléka, a nem roma tanulók 3 százaléka volt sajátos nevelési igényű Heves vármegyében.[23]

Arról egyik évből sem publikáltak adatokat, hogy a sajátos nevelési igényűvé nyilvánított gyerekeken belül mekkora azon roma gyerekek aránya, akik speciális oktatásban, vagyis szegregált osztályban vagy iskolában tanulnak.

Az egyes fogyatékosság típusok szerinti bontásból kitűnik, hogy **az enyhe fokban értelmi fogyatékos tanulók között a legmagasabb a roma gyerekek aránya, 43%.** Szembetűnő, hogy más fogyatékosság típusokban pedig kifejezetten alacsony a romák aránya. Így például a 2021-es adatgyűjtés szerint a nem roma gyerekek 10-10% -a kapott autizmus spektrumzavarról, illetve beszédfogyatékosságról diagnózist, szemben a roma gyerekekkel, akik között mindösszesze 2% volt az autizmus spektrumzavaros gyerek, és 5% a beszédfogyatékos.[24]

A Heves vármegyében minisztériumi vezetéssel gyűjtött, percepción alapuló etnikai adatok alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a mai napig rendkívül felülreprezentáltak a roma gyerekek nem csak a sajátos nevelési igényű, de az enyhe fokban értelmi fogyatékossá minősített gyerekek között is.

23 Lásd Dr. Kiss László: Kutatás a Heves vármegyében sajátos nevelési igényűnek minősített, percepció alapján romának tekinthető iskolaköteles gyermekek számáról és arányáról (2023) In: Új Köznevelés, 2024/3-4 szám. Elérhető: https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-kozneveles/kutatas-a-heves-varmegyeben-sajatos-nevelesi-igenyunek-minositett-percepcio-alapjan

24 Ibid

KUTATÁS ÉS ELEMZÉS

A kutatásunkban azokra a roma gyerekekre fókuszáltunk, akik SNI minősítést kaptak és arra voltunk kíváncsiak, vajon mennyire áll fenn még ma is a roma gyerekek indokalatlan fogyatékossá minősítése és vajon mennyire gyakorlat a roma gyerekek speciális gyógypedagógiai iskolákban, illetve osztályokban való elkülönítése.

A kutatás aktualitását az is adja, hogy a roma gyerekek fogyatékossá nyilvánításának mértékéről nem állnak rendelkezésre – Heves vármegyét kivéve – friss adatok. (Azonban még a minisztérium percepción alapuló adatgyűjtése sem ad választ arra, hogy mekkora a gyógypedagógiailag szegregált intézményekben és osztályokban tanuló romák megyei aránya). Adatok hiányában pedig nyilvánvalóan nem ítélhető meg, hogy az SNI-vé nyilvánítás továbbra is a roma gyerekek iskolai elkülönítésének egyik jogellenes eszköze-e vagy sem.

MÓDSZERTAN

A kutatás során egyrészt másodelemzést végeztünk, a meglévő adatokból igyekeztünk trendeket felvázolni és az SNI roma gyerekek helyzetét feltérképezni. Ehhez egyrészt a kompetenciamérésekhez kapcsolódó igazgatók által becsült roma arányokat vettük számításba, másrészt az intézményi telephelyek hátrányos, halmozottan hátrányos és SNI adatait néztük, beleértve azt is, hogy integráltan vagy szegregáltan tanulnak-e a gyerekek, illetve külön megnéztük a gyógypedagógiai oktatást folytató intézmények gyerekekre vonatkozó adatait is.

Másrészt két településen vizsgáltuk a roma gyerekek elkülönítésének helyi oktatási tendenciáit, ezeken a településeken találkoztunk roma szülőkkel, helyi civil szervezetek képviselőivel és a gyerekek oktatási helyzetében érintett szakemberekkel, főleg pedagógusokkal.

Harmadrészt a kutatás során személyesen töltettünk ki országszerte 229 kérdőívet olyan roma szülőkkel, akiknek a gyerekeit sajátos nevelési igényűnek (SNI) nyilvánították. A kérdőívekkel azt próbáltuk meg feltárni, hogy vajon a roma gyerekek még mindig felülreprezentáltak-e az enyhe fokban értelmi fogyatékossággal élőnek minősített gyerekek között. A kérdőíves felmérésre 2024. január-februárjában került sor.

Végül, de nem utolsó sorban a kutatás kvalitatív lábát képezték a szakértői interjúk, amit a gyerekek SNI-vé nyilvánításának minden érintett szereplőjével elkészítettünk. Összesen tíz szakértői interjú készült a következő szereplőkkel:

- két óvónő (Nógrád megye, falu; Bács-Kiskun megye, közepes méretű város);
- két Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézménye (EGYMI) intézet igazgató (főváros; Dél-Alföld);
- gyógypedagógus (fővárosi kerület);
- két Pedagógiai Szakszolgálat vezető – járási szint (Nógrád megye; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye);
- vármegyei Szakértői Bizottság gyógypedagógusa (Észak-Magyarország);
- volt megyei és járási szakértői bizottságnál dolgozó gyógypedagógus (Közép-Magyarország);
- SNI-re specializálódott pszichológus.

Az interjúk 2023 szeptember és 2024 február között készültek.[25]

25 Itt jegyeznénk meg, hogy az állandó jogszabályi változtatások miatt, az interjúalanyok fogalom- illetve szóhasználata gyakran nem volt konzisztens, már megszűnt fogalmakat vagy intézményneveket is említettek az interjúban. Ezeket abban a formában hagytuk, ahogy ők használták.

ELEMZÉS

MÁSODELEMZÉS EREDMÉNYEI

A 2020/21-es tanévre vonatkozó köznevelési statisztikai adatok szerint az intézmények mindössze 6 százaléka ún. gyógypedagógiai vagy speciális iskola és a gyerekek 2 százaléka tanult szegregrált gyógypedagógiai általános iskolában. Miután kompetenciamérésre ezekben az intézményekben nem kerül sor, így a gyógypedagógiai intézmények roma tanulói arányáról nem rendelkezünk adatokkal. A gyógypedagógia iskolákban kizárólag a tanulók HH/HHH adataira, illetve a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben (RGYVK) részesülők arányára tudtunk csupán támaszkodni. Ugyanakkor a normál tantervű iskolákban a roma gyerekek arányáról a kompetenciamérésekhez kapcsolódó igazgatói becslésekből tudhatunk. Mivel a normál tantervű iskolákban is vannak integrált és elkülönített SNI gyerekek, így **Táblázat 2**-ben az iskolák által szolgáltatott, becsült roma tanulói aránya alapján tudtunk az iskolákon belül elkülönített SNI roma gyerekek helyzetével összefüggésben megállapításokat tenni.

Fontos megjegyezni, hogy a kompetenciamérések során évente közölt, a roma tanulók iskolán belüli arányával kapcsolatos intézményvezetői becslések adatai sem teljeskörűek, az adatszolgáltaltatás önkéntes, így sokszor hiányos. Beszédes, hogy például Budapest romák által legsűrűbben lakott kerületében, Józsefvárosban a 11 iskolából 3 közölt adatot arra nézve, hogy becslésük szerint mekkora az iskolán belül a roma tanulók aránya.

A rendelkezésre álló tanulói arányok alapján az látszik, hogy körülbelül a gyerekek 8 százaléka SNI gyerek, kivéve azoknál az iskoláknál, ahol a romák becsült aránya 10 százalék

alatt van, mert azokban az iskolákban csak 4 százalék az SNI gyerekek aránya.

Következésképpen azokban az iskolákban, ahol alig van roma tanuló, lényegesen kevesebb a sajátos nevelési igényű (SNI) gyerek. Ez azt sugallja, hogy **közvetlen kapcsolat van egy iskola roma tanulói aránya és az SNI gyerekek aránya között.**

Azonban ha megvizsgáljuk, hogy az iskolákon belül hogyan alakul a szegregált SNI gyerekek aránya, akkor azt látjuk, hogy a legszegregáltabb iskolákban (ahol a roma tanulók aránya meghaladja a 75%-ot), nem feltétlenül magasabb a szegregáltan tanuló SNI gyerekek aránya azokhoz az iskolákhoz képest, ahol alacsonyabb a roma tanulók aránya. Az egyetlen kivétel az 50-75 százalékos roma arányú iskolák, ahol a szegregált SNI gyerekek aránya 14%.

Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, amelyet a szakértői interjúk is megerősítettek, hogy **ahol az iskola szinte teljesen szegregált, ott a roma gyerekeket gyakran nem küldik vizsgálatra, vagy (gyógyperdagógiai szempontból) integráltan tanulhatnak SNI gyerekként is, hiszen már eleve elkülönítve vannak a többi gyerektől.** Ezzel szemben azokban az iskolákban, ahol a roma tanulók aránya 50-75% közé esik, nagyobb valószínűséggel kerülnek vizsgálatra a gyerekek, kapnak SNI diagnózist, és irányítják őket szegregált speciális osztályokba (14%-ban).

Ebből mi arra következtettünk, hogy a szegregálódás útjára lépett, de még mindig jelentős többségi tanulóval bíró intézmények azok, amelyek a leginkább érdekeltek abban, hogy az SNI roma tanulók elkülönített gyógypedagógiai osztályokba kerüljenek, ezzel elejét véve a további nem roma gyerekek elvándorlásának.

2. táblázat: Roma és SNI gyerekek az oktatásban

A ROMA GYERMEKEK ARÁNYA AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁKBAN	*75% felett*		*50-75%*		*25-50%*		*10-25%*		*10% alatt* *(SNI iskolák kizárásával)*		**Speciális iskolák SNI gyerekek számára***		
Iskolák száma	245		156		292		478		2 218		206		**3 595**
	7%		4%		8%		13%		62%		6%		100%
Egyiskolás települések	**203**	83%	**128**	82%	**155**	53%	**213**	45%					
Többiskolás települések	**42**	17%	**28**	18%	**137**	47%	**265**	55%					
Tanulók száma	**35 287**		**22 847**		**57 589**		**113 658**		**484 195**		**13 286**		**726 682**
	5%		3%		8%		16%		67%		2%		100%
SNI tanulók száma	**2 680**	8%	**2 141**	9%	**4 863**	8%	**9 524**	8%	**25 013**	5%			
Integrált	**2 440**	91%	**1 841**	86%	**4 510**	93%	**8 707**	91%	**24 159**	97%			
Szegregált	**240**	9%	**300**	14%	**353**	8%	**817**	9%	**854**	4%			

(roma gyermekekre vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésre)

Forrás: 2020. októberi közoktatási statisztika; 2021. évi Országos kompetenciamérés

Hasonló eredményre jutott Varga Júlia is. Számításai szerint 2019-ben az általános iskolák (1-8. osztály) tanulóinak 7,8%-a volt SNI. Míg az alapfokú oktatásban tanulók körében a településtípus szerint alig van különbség (a budapesti iskolákban 6,7 százalék az SNI tanulók aránya, ami 1-1,5 százalékponttal kevesebb, mint a városi és falusi iskolák SNI

tanulóinak arányai). Ugyanakkor, ha az alapfokú oktatást nyújtó iskolákat a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya szerint vizsgáljuk – ami a szociálisan hátrányos helyzetű romákra használt proxy – akkor jelentős különbségek mutatkoznak. Azokban az iskolákban, ahol a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya magas vagy nagyon magas, ott a SNI tanulók aránya 13 százalék körül van, míg ahol a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya alacsony, ott a SNI tanulók aránya is alacsonyabb, 6,2 százalék. Tehát kétszer nagyobb a valószínűsége annak, hogy egy gyermek SNI tanulónak minősül, ha halmozottan hátrányos helyzetű (Varga, 2023)[26].

A következő táblában a hátrányos helyzetű (HH) és a halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) gyerekek megyei szintű arányát vetettük össze a gyógypedagógiai általános iskolák HH és HHH gyerekeinek arányával. Célunk ezzel az volt, hogy lássuk, van-e jelentős eltérés a nehéz szociális helyzetben élő gyerekek gyógypedagógiai iskolai arányában az adott megyei arányhoz képest.

26 https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2024/05/Technikai_utmutato_2023.pdf

3. táblázat: A HH+HHH és és az EGYMI-n belül HH+HHH gyermekek aránya közötti különbség megyei szinten

	Általános iskolák HH+HHH %	EGYMI HH+HHH %	Különbség
Borsod-Abaúj-Zemplén	38%	41%	3%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	36%	44%	8%
Nógrád	33%	44%	11%
Jász-Nagykun-Szolnok	25%	43%	18%
Heves	23%	54%	31%
Hajdú-Bihar	22%	39%	17%
Somogy	20%	36%	16%
Baranya	17%	45%	28%
Tolna	17%	51%	34%
Békés	15%	51%	34%
Bács-Kiskun	12%	34%	22%
Zala	9%	36%	27%
Fejér	7%	24%	17%
Csongrád-Csanád	6%	24%	18%
Pest	5%	31%	26%
Komárom-Esztergom	5%	16%	11%
Veszprém	5%	22%	17%
Vas	4%	29%	25%
Győr-Moson-Sopron	2%	22%	20%
Budapest	2%	10%	8%

Átlagosan 18 százalék a különbség a megyei összarány és a gyógypedagógiai iskolák HH+HHH aránya között, vagyis jóval nagyobb arányban kerülnek gyógypedagógiai iskolába megyei arányukhoz képest a nehéz szociális helyzetben élő gyerekek. **Következésképpen a szegregált gyógypedagógiai iskolába kerülést láthatóan befolyásolja a gyerekek szocio-kulturális helyzete.**

A szegény, aluliskolázott HH/HHH gyerekek sokkal nagyobb arányban járnak szegregált gyógypedagógiai intézménybe, mint a magasabb státuszú SNI gyerekek. Elgondolkodtató, hogy BAZ megyében, ahol a HH+HHH arány is a legmagasabb az iskolákban és köztudottan a tanköteles roma gyerekek aránya is nagyon magas – egyes szakértői becslések szerint közel 50 százalék – alig van különbség a gyógypedagógiai és a normál tantervvel működő iskolák HH+HHH aránya között. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy ahol a roma gyerekek ilyen magas arányban vannak, többségük hiába jár normál tantervű iskolában, ezek jórészt már szegregrált iskolák, így nincs „szükség" a roma gyerekek további elkülönítésére, így nem is kerülnek gyógypedagógiai iskolákba.

SZÜLŐI KÉRDŐÍVEK FELDOLGOZÁSÁNAK EREDMÉNYEI

A kutatás során személyesen töltettünk ki országszerte 229 kérdőívet olyan roma szülőkkel, akiknek a gyerekeit SNI-vé nyilvánították. A kérdőíveket erős helyi beágyazottsággal bíró roma civil szervezetek tagjai vagy aktivistái vették fel a településükön. A kérdőívek feldolgozását követően, az adott települési, térségi kontextust jobb megértéséhez, a kérdezőbiztosokkal is interjúkat készítettünk.

A kérdőívet kitöltő szülők egy válaszadó kivételével alacsony iskolai végzettségűek voltak, ami az elemzés szempontjából azért fontos, mert az emiatti kiszolgáltatottságuk még fokozottabb, mintha iskolázottabbak lennének. A kérdőívek egyik legnagyobb tanulsága, hogy **a szülők mennyire keveset tudnak arról, hogy mi történik a gyerekeikkel. Az SNI-vé válás folyamatában résztvevő intézményi szereplők pedig nem törődnek azzal, hogy a szülők megértsék a folyamatot, átlássák az okokat és a következményeket**. Arra a kérdésre, hogy ismerik-e az SNI, BTM kifejezést, csak a megkérdezett szülők fele válaszolt igennel. 14 százalék egyáltalán nem tudta mit takarnak ezek a fogalmak.

A kérdezők tájékoztatása után a szülők végül többnyire rájöttek, hogy miről van szó, de a legtöbb szülő betegségként beszélt gyereke speciális szükségletéről, hogy „igen, hát a gyerek beteg". **A szülői kérdőívet kitöltő szakemberek szerint a legtöbb szülő nincs tisztában a szegregrált vagy integrált SNI fogalommal**, így gyakran a válaszaik is ellentmondásosak voltak.

A kérdezők, akik erős helyismerettel rendelkeznek a településükön, mind megerősítették azt, hogy **ahol van normál tantervű szegregált iskola, ott nem bajlódnak a cigány gyerekek szegregált gyógypedagógiai iskolába küldésével, hiszen eleve elkülönülten tanulnak. De ez azokra is igaz, akiknek tényleg szüksége lenne speciális iskolára, a roma gyerekek esetében, ha van normál tantervű, de szegregált iskola, akkor nem kerülnek gyógypedagógiai intézménybe, így adott esetben nem kapják meg a szükséges fejlesztéseket.**

A kérdőívezés által elért családok gyerekei többnyire enyhe értelmi fogyatékos diagnózissal, figyelemzavarral, hiperaktivitással rendelkezik, ezen kívül vannak közöttük autizmus, beszédhiba, beszédzavar, diszes, közepes mentális retardáció, pszichés fejlődési zavar és spektrumzavar diagnózist kapó gyerekek is.

„Itt az enyhe mentális retardáció, meg a viselkedési zavar a leggyakoribb. A tanároktól azt az információt kaptam, hogy váratlanul érte őket ez a hirtelen összetétel változás. Eddig vegyes osztályok voltak, javarészt nem roma gyerekek voltak az osztályokban és kevesebb volt a roma gyerek. Egyik évről a másikra hirtelen nagyon sok lett a roma gyerek, amikor megnyílt az egyházi iskola és a nem roma gyerekek oda iratkoztak át. Az igazgató saját elmondása szerint nem tudják megfelelően kezelni a roma gyerekeket, nem ismerik a roma kultúrát, többen félnek a szülőktől, sőt a gyerekektől is. Az is lehet, hogy amelyik gyerekkel nem tudnak megfelelően kijönni, vagy nem tudják kezelni, akkor elindítják az SNI-vé válás folyamatát, hogy akkor valami baja van a gyereknek, merthogy ők nem tudnak vele bánni" – foglalja össze az egyik kérdező azt az általános tapasztalatot, hogy különösen Kelet-Magyarországon az egyházi iskola miként borítja fel az addig törékeny egyensúlyokat roma és nem roma gyerekek között és válik az egyházi iskola jelenléte a szegregáció legfőbb forrásává.

Hogy miért magasabb a roma gyerekek aránya az SNI gyerekek között, az egyik kérdező a roma gyerekek születésétől tapasztalható diszkriminatív eljárásokat is okolta. Korábban szülésznőként ugyanis közvetlenül tapasztalt megkülönböztető bánásmódot a megyei kórház szülészeti osztályán. „A roma szülő nők esetében nem feltétlenül végeznek olyan hamar császármetszést akár anyai, akár magzati indikációra, mint egy nem roma nő esetében. Van egy paraméter, ami meg van adva, hogy ha 80 alá esik a gyerekek szívhangja, akkor mindenképpen el kell végezni a császármetszést, mert hogy sérülhet a gyerek oxigénhiány miatt. A roma szülő nőknél még 40-nél sem viszik el őket császármetszésre, merthogy ők nem mocskolják be a műtőt, vagy nem hívják össze a műtős teamet emiatt, merthogy majd kinyomja valahogy." A szülésznő szerint a szülés során fellépő komplikációk nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a roma

kisgyerekeknél oxigénhiány és egyéb problémák jelentkeznek, ami az idegrendszerükre is káros hatással van, vezethet így egyenes valamilyen tanulási vagy egyéb problémához.

Összefoglalva a kutatás eredményeiből az látszik, hogy ahol szegregált iskolákba járnak a roma gyerekek, ott az SNI-vé nyilvánított gyerekeket is könnyebben nyilvánítják integráltan oktathatóvá, mert az elkülönítésük a normál tantervű szegregált iskolában is meg tud valósulni. Ezt a szomorú, akár cinikusnak is nevezhető helyzetet ráadásul tovább fokozza, hogy a szülők nagyon sokszor nincsenek tudatában annak, mi történik a gyerekeikkel a vizsgálatok során, azok miről szólnak, mi a tétje és miképpen képviselhetnék ezekben a helyzetekben a gyerekeik érdekeit.

SZÜLŐK ELJÁRÁSI JOGAINAK SÉRELME

A szülők eljárási jogainak érvényesülésével kapcsolatban két forrást vettünk figyelembe. Egyrészről az Együttnevelés Szövetség által végzett felmérés adatait[27], másrészről az általunk megkérdezett 229 roma szülő tapasztalatait összesítettük.

A szociálisan hátrányos helyzetű, alulképzett családok számára nem, vagy csak nagyon korlátozottan áll rendelkezésre információ a teljes diagnosztikai eljárásról. Szülői jogaik az eljárás során nem érvényesülnek maradéktalanul. A megkérdezett roma szülők közül egyetlen család sem vitatta a diagnózist vagy a szakértői bizottság által kijelölt iskolát.

Az Együttnevelés Szövetség által végzett felmérés szerint a szakértői vizsgálaton résztvevő roma szülők egyáltalán nem találkoztak szakszolgálati esélyegyenlőségi szakértővel

27 https://hudoc.exec.coe.int/eng#{%22execidentifier%22:[%22DH-DD(2024)119E%22]}

annak ellenére, hogy gyerekeik halmozottan hátrányos helyzetűek. Elméletileg ez a szakértő segíthetné a szülőket az egész eljárásban és biztosíthatná a jogaik védelmét. A megkérdezettek többsége vagy azért nem volt jelen gyereke vizsgálatán, mert nem tájékoztatták őket arról, hogy ilyen joguk van, vagy aktívan lebeszélték őket a jelenlétről.[28] Gyarmathy Éva, a terület ismert szakértője azonban egy, az Együttnevelés Szövetség által szervezett nyilvános rendezvényen[29] hangsúlyozta, hogy a gyerek optimális teljesítménye szempontjából a szülő jelenléte a kulcsfontosságú a vizsgálaton. Az Együttnevelés Szövetslg által megkérdezett interjúalanyok arról is beszámoltak, hogy nem tájékoztatták őket arról a lehetőségről, hogy a vizsgálatra való utazásuk költségei megtéríthetők. Az utazási költségek megtérítése vagy megelőlegezése kulcsfontosságú lenne a szegény és szociálisan hátrányos helyzetű családok számára, hogy az eljárás során teljes mértékben gyakorolhassák jogaikat. A roma szülők azt is kijelentették, hogy nem kaptak teljes körű tájékoztatást - világos és érthető módon - a gyerekük diagnózisának következményeiről, beleértve az őket megillető szolgáltatásokat, fejlesztéseket és azt, hogy milyen lépéseket kell tenniük, ha az iskola nem nyújtja ezeket a szolgáltatásokat. Ez azért is nagyon fontos, mert az interjúk alapján az is világossá vált, hogy sok gyerek nem jut hozzá a speciális pedagógiai szolgáltatásokhoz annak ellenére, hogy a szakértői bizottság véleménye ezt írta elő gyerekeik számára. Az ilyen szolgáltatásokhoz való hozzáférés nélkül az SNItátuszból egyértelműen nem származnak előnyök.

Az általunk kitöltött szülői kérdőívek hasonló eredményekkel szolgáltak. A szülők által kitöltött kérdőívek alapján az óvodák 25, az iskolák 42 százalékban kezdeményezték

28 Lásd a 15/2013 (II.26.) EMMI rendelet 14. §-ának (2) bekezdését, amely biztosítja a szülők azon jogát, hogy a vizsgálat során végig jelen legyenek.

29 Lásd az Együttnevelés Szövetszég 2023. december 15-i eseményéről szóló élő beszámolót a **https://merce.hu/2023/12/15/flashmobbal-hivtak-fel-a-figyelmet-a-roma-gyerekek-indokolatlan-sni-minositesere-budapest-legforgalmasabb-terein/** oldalon.

a szakértői vizsgálatot, míg az esetek 42 százalékban a szülők nem tudták megmondani, hogy kik indították el a folyamatot és miért került sor a vizsgálatra. De a szülők közel 40 százaléka azt sem tudja, hogy mi az az SNI és csak 20 százalékuk tudja, hogy ez valami „betegséget" vagy fejlesztést igénylő problémát takar. A szülőknek csak közel fele emlékszik úgy, hogy ott volt a gyerek vizsgálatánál és kevesebb, mint 40 százalék kapott tájékoztatást a vizsgálat előtt. Azt, hogy milyen vizsgálatokat folytattak le a szakértői vizsgálaton, a 90 százalékuk nem tudta megmondani. Hogy aláírt-e beleegyező nyilatkozatot a vizsgálat után, arra csak a szülők negyede mondta, hogy igen, negyede, hogy nem, a többiek vagy nem tudják, vagy nem volt adat erről. A szülőknek csupán 8 százaléka nyilatkozott a roma származásáról és ennél is kevesebben emlékeznek úgy, hogy jelen volt a vizsgálaton esélyegyenlőségi szakember. A szülők közel fele viszont úgy emlékszik, hogy jogorvoslatról kapott tájékoztatást és tudott a fellebbezés soron kívüli lehetőségeiről is. Olyan szülő, aki jelezte volna bárki felé is, akár nem hivatalos úton és szóban, hogy nem ért egyet a vizsgálat eredményével, összesen egyetlen egy volt. A szülők mindössze 13 százaléka jelezte azt, hogy akár jogi segítségre is szüksége lenne.

5. szövegbox

Szakszolgálati-esélyegyenlőségi szakértők

A szakszolgálati-esélyegyenlőségi szakértő bevonását a pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről szóló 15/2003. (II.16.) EMMI rendelet 14. § (3) bekezdése a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek esetében kötelezővé teszi az első vizsgálat alkalmával, a folyamatos figyelemmel kísérést lezáró vizsgálat alkalmával, valamint a szakértői bizottság vizsgálatakor. A szakszolgálati-esélyegyenlőségi szakértőt az Oktatási Hivatal jelöli ki a szakértői bizottság jelzése alapján.

Ha az eljárásban szakszolgálati-esélyegyenlőségi szakértő működik közre, a szülő tájékoztatásánál jelen kell lennie. A szakszolgálati-esélyegyenlőségi szakértő a szakértői bizottság munkájával és megállapításaival kapcsolatosan kifejtheti véleményét, és javasolhatja a szülőnek, hogy éljen a felülvizsgálat kezdeményezésének jogával, illetve a vizsgálat szabályainak megszegése esetén maga is kezdeményezheti a döntés felülvizsgálatát az illetékes tankerületnél.

A szülőnek azonban lehetősége van arra, hogy lemondjon a vizsgálat kérő nyomtatványon az esélyegyenlőségi szakértő jelenlétéről.

A szakszolgálati esélyegyenlőségi szakértőket rendkívül kevés esetben rendelik ki a HHH gyerekek vizsgálatához. Az Oktatási HIvatal, közérdekű adatigényléseinkre adott válaszai alapján 2017-ben egyszer, 2018-ban 2 esetben vettek részt vizsgálaton, majd az ezt követő években is elenyésző számban, 2022-ben is csak 2, majd 2023-ban 8 esetben[30]. A Hivatal tájékoztatása szerint arról viszont nem gyűjtenek adatot, hogy hány olyan HHH gyereket vizsgáltak, akinél a szülő előre lemondott az esélyegyenlőségi szakértő jelenlétéről, a rendkívül alacsony esetszám miatt azonban kijelenthető, hogy a szakszolgálati esélyegyenlőségi szakértő bevonásáról való lemondás automatikus, a lemondó nyilatkozatot a szülőkkel feltehetően túlnyomórészt aláíratják.

30 Lásd az Oktatási Hivatal által adott választ: http://kimittud.hu/request/szakszolgalati_eselyegyenlosegi?nocache=incoming-36351#incoming-36351

SZAKÉRTŐI INTERJÚK ELEMZÉSE

Az alábbiakban a 10 szakértői interjú segítségével mutatjuk be a roma gyerekek SNI-vé válásának tipikus útját az óvodától és iskolától a járási szakértői bizottságon át a megyei szakértői bizottságig. A fejezetben szó lesz még arról, hogy miként látják a szakértők magát a rendszert, illetve miként befolyásolhatja a rendszer működését maguknak a szakértőknek a roma gyerekekről és családjaikról alkotott percepcióik.

Intézményi szint

A szakértők elmondása szerint valamilyen mértékben szakember függő, hogy elindul-e a gyerek vizsgálata. Vannak olyan szakemberek, akik egy rosszul sikerült óvodai szűrővizsgálat ellenére is látják, hogy valójában nem „fogyatékos" a gyerek, de az óvónő fél, hogy felelőtlenül jár el, ha nem küldi el a gyereket vizsgálatra. „Mivel a BTM-es gyerek nem kap fejlesztést, az óvónő úgy fogja fel, hogy a gyerek érdeke, ha kap az SNI-ről papírt, mert azzal jár fejlesztés" (fővárosi kerületi gyógypedagógus).

Járási szakértői bizottság szintje

Az egyik észak-magyarországi járási szinten dolgozó SZB vezető szerint az óvoda és az iskola nincs felkészülve a problémás gyerekek nevelésére. A heti két óra logopédiát nem tudják biztosítani, fejlesztések zöme kiscsoportban zajlik, mert nem tudják biztosítani az egyéni fejlesztést. A járási SZB vezetője szerint a roma gyerekek nem jönnek a fejlesztésekre, hamar lemorzsolódnak („felelős szülői viselkedés, nem motiváltak erre" – sic!). Ugyanakkor ő is elismeri, hogy a heti egy óra nem elég semmire. Ő maga az **EGYMI-t családiasabbnak és sok gyerek számára alkalmasabbnak találja,**

mint az integrált oktatást. Gyakori érv, hogy családiasabb az EGYMI, de mindig a szülővel együtt történik a megállapodás, mennyire tudja-e ezt megoldani. A vizsgálatokról azt mondta, hogy „jó lenne azt mondani rájuk, hogy objektívek".

A másik észak-kelet magyarországi járásnál dolgozó SZB vezető szerint náluk már nem lehet egy évnél tovább folyamatosan figyelemmel kísért gyerek. Ezt azt jelenti, hogy a járási szakértői bizottság, ha továbbküld egy gyereket a megyei SZB-hez, és enyhe értelmi fogyatékosság gyanúja merül fel, akkor „folyamatos figyelemmel kísérés" státuszba kerül az érintett gyerek. Ez azt jelenti, hogy egy évig háromhavonta az óvodapedagógusnak küldenie kell egy jellemzést a gyerekről, közben kijönnek a szakértői bizottságtól is, utána visszahívják vizsgálatra, és csak ha nincs javulás, azután kaphatja meg az SNI-t.

Megyei szakértői bizottsági szint

Ha a szülő nem egyezik bele a vizsgálatba, akkor a gyerekvédelem avatkozik közbe, de egyik szereplő sem tudta megmondani, hogy ez mivel jár pontosan.

A HHH gyerekek esélyegyenlőségi szakértőt is kérhetnek, de a gyakorlatban senki nem tudta megmondani, hogy ez mennyire valósul meg.

„A jogszabály szerint a gyerek vizsgálatának 2-3 hónap alatt le kellene zajlania, de a törvényi határidőket nem tudják tartani a szakértői bizottságban dolgozók, mert kevesen vannak, és egyre több a szakértői vizsgálatra váró gyerek. A csúszás leginkább a járási és a megyei SZB között történik. Nagyon sok idő, mire hozzánk kerülnek a gyerekek, 2020-ban elküldték hozzánk, de mi csak most tudjuk megvizsgálni. A járási pedagógiai szakszolgálatok (járási SZB) és köztünk telik el a sok idő." (Észak-Magyarország (ÉM) megyei SZB).

Az ÉM megyei szakértő szerint nagyon sok múlik az emberi tényezőkön. Van, ahol van kapcsolat a járási és a megye SZB között és egyeztetnek az egyes gyerekek ügyében, de van, ahol rossz a viszony; van amelyik minden gyereket továbbküld hozzájuk és van amelyik meg akarja mondani, hogy mit csináljon a megyei SZB. „A járáson nem úgy veszik fel a teszteket, ahogyan azt kellene, és úgy küldenek fel gyerekeket, hogy az nem lenne indokolt, meg nem biztos, hogy ugyanazt a kiértékelést, vagy ugyanazt a megítélési szempontokat használják, és ebből általában szokott lenni probléma." (Észak-Magyarország megyei SZB).

A vizsgálatok szubjektivitását erősítette meg az ÉM megyei SZB-nél dolgozó szakember: „Szakembertől függ, mert nálunk vannak olyan pszichológusok, akik felveszik a WISC-et, jó, ennyi lett, kész és nem gondol utána, hogy az a gyerek honnan jött, ki az anyja, ki az apja, jár-e suliba, vagy nem. Semmi nem érdekli, a teszten ennyi lett és kész. De vannak azok a pszichológusok, akik, ha nem teljesített jól, akkor lehet, hogy elővesz egy másik eszközt, meg egy nonverbális tesztet és azt is megcsináltatja a gyerekkel, és ha annak az eredménye más lesz, akkor elgondolkozik rajta, hogy lehet, hogy itt más is van a háttérben. Szülővel is kitölthet különböző kérdőíveket, meg bekér véleményeket a pedagógusoktól, tehát ez szerintem nagyon szakember a függő." (Észak-Magyarország megyei SZB).

A szakember szerint a megyei SZB-hez eljutott gyerekek 90 százalékát sajátos nevelési igényűnek minősítik.

Egy fővárosi EGYMI igazgató szerint az SZB-nél a vizsgálatok olyan másfél órások. „Ez olyan feladattudatot és figyelmet követel, ami csak akkor lehetséges, ha egy gyerekkel olyan fejlesztés történik otthon, ami nemcsak a roma gyerekekkel nem történik meg, de szerintem ma Magyarországon másokkal sem. Emellett meg még a szülők is sokkban

vannak, amikor megtudják, hogy baj van a gyerekükkel. „Nemcsak a roma szülők nem értik, hanem a nagyon iskolázott szülő sem érti, hiszen az ott egy traumatizáló helyzet." (fővárosi EGYMI igazgató).

Hogy ki kerül szegregált vagy integrált oktatásba, arra a ÉM megyei SZB szakértő azt mondta, hogy az a megyei SZB-re van bízva, „de a legelső cél az, hogy integrálva legyen." Jóllehet ez a fajta törekvés teljes mértékben összhangban lehetne a nemzetközi elvárásokkal, az integrációnak, inkluziónak nincsenek meg a feltételei. Az interjúk alapján az integrációs elvárásnak valójában inkább az az oka, hogy nagyon kevés a szegregált intézmény, le vannak terhelve, és már ősszel betelnek a helyek. Emellett nem tudnak fogadni a tanév közben, később vizsgált gyerekeket, akik pedig szerintük odavalók lennének. **„Azt kellene megoldani, hogy legyenek gyógypedagógusok, meg fejlesztők, de nem nekünk kéne emiatt lemondanunk a gyerek fejlesztéséről, hogy nem írjuk rá a papírjára, hogy mi kéne neki."** (Észak-Magyarország megyei SZB).

„Általában az első évben azt vélelmezik, hogy alkalmas az integrációra, és ha mégsem sikerül a fokozott pedagógiai megsegítés, akkor mondják ki azt, hogy nem alkalmas, és hogy menjen szegregált intézménybe." (Dél-Alföld EGYMI igazgató).

„A protokoll és a tesztek ellenére is van a rendszerben szubjektivitás. Szerintem enyhébb ítéletek születnek a gyerekek képességeihez képest. Ha szigorúbban csinálnánk, sokkal több BTM-s vagy SNI lenne. A mostani tesztek alapján valóban minden második gyerek kapna valamilyen kódot. Szóltunk a tanároknak, hogy ne küldjék el az osztály felét, hanem tényleg csak a súlyos eseteket. Ennek az lett a következménye, hogy nem küldtek annyi gyereket, de nem is változtattak a módszereiken, hogy jobban teljesítsenek a

gyerekek. **Mi kapjuk meg a diszfunkcionálisan működő iskola egész terhét.”** (Észak-Magyarország megyei SZB).

A szakemberek szerint a döntéseiket az is befolyásolja, hogy milyen az intézményi környezet, de ahogy az Észak-magyarországi megyei SZB-nél dolgozó szakember fogalmazott: „azért nem szoktam nem megadni (fejlesztési tervet), mert úgy érzem, hogy feleslegesen adom meg, mert úgysem történik semmi. Attól, hogy szinte biztosra tudom, hogy nem lesz mondjuk gyógypedagógus, aki foglalkozzon vele, attól függetlenül én nem fogom nem megadni neki.”

A megyei SZB-nél dolgozó szakemberrel készült interjúból az derült ki, hogy amikor kétségei vannak egy gyerek értelmi fogyatékosságának megítélésével kapcsolatban, gyakran nem adja meg elsőre ezt a diagnózist, helyette inkább „biztonsági diagnózisokat” használ és ha egy év fejlesztés után sem mutat más képet, csak akkor adja meg a végleges diagnózist. „Ha el vagyok bizonytalanodva, hogy most akkor mi legyen, rámondjam-e egy olyan gyerekre, aki lehet, hogy mégsem az, akkor én általában nem szoktam megadni az értelmi fogyatékosságot, hanem ilyenkor vannak ilyen biztonsági diagnózisok (kevert specifikus fejlődés – amikor a beszéd, a mozgás, illetve az értelmi képességek közül legalább kettőben van elmaradás és nem lehet eldönteni, hogy értelmi fogyatékos vagy sem), amiket lehet akkor adni, amikor az ember nem nagyon tudja, hogy most mi legyen. Tehát ha abban biztos vagyok, hogy ez a gyerek sajátos nevelési igényű, magam is úgy látom és a tesztek is azt mutatják, de abban nem vagyok biztos, hogy értelmi fogyatékos, akkor szoktam adni ilyen átmeneti diagnózisokat. És utána a felülvizsgálat alkalmával, amikor megkapja a fejlesztést, a gyógypedagógiai megsegítést, a pedagógusok jobban odafigyelnek rá, tehát mi bízunk ebben nyilván, de ezt ugye nem tudjuk, hogy tényleg megkapja-e, meglátom, hogy hova jutott.. De mi gyönyörűen leírjuk a fejlesztési területeket,

aztán jönnek vissza a szülők, hogy nincs fejlesztő, nincsen gyógypedagógus, nincsen semmi, ezért én néha azt szoktam érezni, hogy írjuk ezeket a véleményeket, meg írjuk ezeket a papírokat, meg csináljuk ezeket a vizsgálatokat, de minek?" (Észak-Magyarország megyei SZB szakember)

Arról, hogy hogy történik a felülvizsgálat, arra azt mondta az ÉM megyei SZB szakember, hogy „a speciális intézményekbe szoktunk kimenni. Ezek ilyen helyszíni vizsgálatok, amikor kimegyünk, akkor minden olyan gyereket, akinek abban az évben lenne esedékes a felülvizsgálat, megvizsgáljuk. Ezek nagyrészt értelmi fogyatékos gyerekek. Ugyanolyan vizsgálat történik, mintha bejönnének. Csak azért jók ezek a helyszíni vizsgálatok, mert nagyon sokszor nem hozzák el a szülők a gyerekeket, mert nem értik, hogy minek. »Úgyis hülye a gyerek, akkor minek vizsgáltassam meg« – gondolja ezt ő, másrészről nincsen pénze elhozni. Van utazási visszatérítés, de azt neki meg kell előlegeznie." (Észak-Magyarország megyei SZB).

A megkérdezett megyei SZB szakembere szerint náluk körülbelül 70/80 – 20/30 százalék az integrált-szegregált SNI arány.

Az, hogy számít-e a vizsgálatnál a gyerek társadalmi helyzete, arra azt a választ adta az ÉM megyei SZB munkatársa, hogy „az, hogy mennyire küldünk el pszichiáterhez, az nem függ attól, hogy most ő milyen társadalmi rétegből jött. Viszont az, hogy mennyire van körbejárva az ő esete, és mennyire van megfontolva az, hogy milyen diagnózist kap, az mondjuk függ attól, hogy milyen a szülő, de nem feltétlenül attól, hogy most ő milyen beosztású vagy milyen munkája van, hanem attól, hogy mennyire érdekérvényesítő. Meg mennyire akarja azt elfogadni, hogy mondjuk az ő gyereke SNI. Nagyon sokszor szokott az lenni, hogy egyszerűen a szülők nem akarják ezt elfogadni, és mindent megtesznek és

fellebbeznek, és huszonkilenc helyre elviszik, és hoznak róla papírt, hogy az ő gyereküknek nincs baja. Ez inkább a középosztálybeli szülőket jellemzi, hogy tagadásban vannak."

Egy másik megyei SZB-nél dolgozó volt szakember ezt kicsit másképp látja. „A magasabb társadalmi státuszú gyerekek, például az ügyvéd gyereke nem lesz SNI, ha határeset a fogyatékossága, mert a gyengébb intellektusú gyerekek esélyeit a család hozzáteszi. Elmennek magániskolába, elvégzik a különböző fejlesztéseket, amik őrült pénzbe kerülnek, mert az állami fejlesztés nem ér semmit, mert kevés és sokszor elérhetetlen. **Nálunk az SNI minősítés a szociokulturális helyzet kapcsán születik meg, vagy akkor, ha nagyon egyértelmű, mert például a gyerek középsúlyos fogyatékos. Ha van egy középosztálybeli család, akkor az ő gyereke fölfele mozdul, ha van egy szociokulturálisan elmaradott család, az ő gyereke lefele mozdul."** (Volt megyei és járási szakértői bizottságnál dolgozó gyógypedagógus – Közép-Magyarország).

Rendszerről általában

A megkérdezett szakemberek szerint a roma gyerekek sokszor azért kerülnek szegregált SNI osztályokba, mert a 30 fős osztályokban nem tudnak teljesíteni. De van olyan eset is, hogy az SNI papírjai szerint integráltan oktatható egy gyerek, viszont az osztály, ahova jár, a roma gyerekek szempontjából szegregált.

Ráadásul több szakember is azt erősítette meg, hogy a megyei SZB szegregált, gyógypedagógiai iskolába küldené a gyereket, de mivel nincs az speciális iskolákban, azaz az EGYMI-ben hely, ezért integrált oktatást írnak elő neki, akár úgyis, hogy más diagnózist írnak a szakvéleménybe, mint amit a vizsgálatok eredménye indokolt volna. A szakemberek szerint olyan is előfordul, amikor a szülő nem tudja megoldani az EGYMI-be való beutaztatást, ezér a szakértői

bizottság olyan szakvéleményt ad, hogy maradhasson a falu iskolájában.

Az az érvelés, hogy több gyereket kéne szegregáltan tanítani, gyakrabban elhangzott, mint ennek ellenkezője, tehát a szakemberek - a nemzetközi kötelezettségek ellenére - épp az ellenkező módon érzékelik a problémát és nem úgy, hogy jogtalanul vannak bent az SNI gyerekek a speciális iskolákban. „76-os IQ-s gyerek be fog kerülni a normál általános iskolába, akinek mondjuk otthon nem is tudnak segíteni, sem az olvasástanulásban, sem az írástanulásban, lehet, hogy még helye sincsen, ahol ő otthon tanulni tudna, az a gyerek biztos, hogy el fog veszni. Viszont az SZB, legalábbis Budapesten, ha jobb is lenne nálunk a helye az EGYMI-ben, nem küldi hozzánk, mert bárki megnézi a papírokat, és kiderül, hogy 76-os az IQ-ja és szegregáltba küldte, akkor az SZB jogtalanságot követett el" (fővárosi EGYMI igazgatója).

Azt több szakember is elmondta, hogy amit az szakértői bizottságok vizsgálnak, ott lényegesen alacsonyabb az elvárás, mint amit a tanárok később az iskolában várnak el. Szóval hiába szerepel náluk elfogadhatóan egy gyerek, az kevesebb, mint amit az iskolában kell majd teljesítenie. „Az iskola olyan összefüggések felismerését kéri, amire az életkorukból adódóan, de a gondolkodásukból adódóan sem képesek ezek a gyerekek. Minden helyzetben meghatározó az óvodában dolgozók szemlélete, hogy mi történt a gyerekkel. Közöttünk volt egy megállapodás, hogyha ők úgy ítélik meg, hogy ennek a gyereknek jobb lenne még egy évet óvodába tölteni, akkor mi azt elfogadtuk. **Ebben a rendszerben nem lesznek olyan diagnózisok, amik helytállóak. Legtöbbször olyan diagnózisok születnek, amik a gyerek érdekét próbálják segíteni (a valós lehetőségek függvényében), de abban a számban és abban az arányban, amiben fejlesztést kellene kapnia, nem fogja megkapni. Tripla csavar a rendszerben: nem kéne ezeknek a roma gyerekeknek szegregált SNI iskolákban tanulniuk, de ebben**

az oktatási rendszerben még az is jobb lenne nekik. Viszont mivel nincs hely a szegregált iskolában, ezért integráltan fog tanulni egy normál osztályban, ahol viszont nem kap segítséget." (Volt megyei és járási szakértői bizottságnál dolgozó gyógypedagógus – Közép-Magyarország).

Az Északkelet-Magyarországon dolgozó, jelenleg óvodavezető, 2018-ig járási SZB vezetője úgy látja, hogy a roma gyerekek papírjai sokkal kevésbé a tényleges képességeiket és sokkal inkább azt mutatja meg, hogy az iskola elvárásainak nem tudnak majd a gyerek megfelelni. „Elindult az a folyamat, hogy integráljunk, csak én az integráció feltételeit nem látom az oktatásban. A gyerek szerencsétlen ott van egész héten az iskolában, heti 3-4 órában van vele gyógypedagógus, a többi órában pedig ott ül a többi gyerek között, és azt se tudja, hogy miről beszélnek körülötte." (Északkelet-Magyarország (ÉKM) volt járási SZB vezető).

„Nekem az volt a tapasztalatom, hogy óvodáskorban, kisiskolás korban még fejleszthetők ezek a gyerekek és van előrehaladás a képességeikben, felsőtagozatra ez már nem látszik. Addigra gyakorlatilag olyan hatása van annak a környezetnek, ahonnan jön, amit már nem tud kompenzálni az iskola. Ezeknek a roma gyerekeknek a szociális kompetenciái nincsenek kialakulva, amik lehetővé tennék nekik azt, hogy egy nagylétszámú osztályban, nagy zajban együtt tanuljanak a többiekkel. Szóval nekik így nem lesz jó az integráció, pedig abszolút integrációpárti lennék. Ezek a gyerekek tudnának integrálva tanulni, ha megfelelők lennének a feltételek. Viszont nem megfelelő feltételek mellett nem fog működni az integráció, mert ki fog bukni és le fog morzsolódni az iskolából. Ilyen körülmények között azt sem tanulja meg, amire egyébként képes lenne." (Északkelet-Magyarország volt járási SZB vezető).

Percepció a roma gyerekekről

A megkérdezett szakemberek roma gyerekekről való percepcióját leginkább a kulturális deficit megközelítés jellemzi (Janky 2016). Miközben pontosan látják a rendszer diszfunkcióit, a gyerekek kudarcaiban a családok szociokulturális hátrányait tartják döntőnek, ennek magyarázatára ugyanakkor nem strukturális okokat sorolnak, hanem a családok kulturális másságának tudják be, így a felelősség is a szülőkre hárul.

Abban minden szakember egyetértett, hogy **a roma gyerekek leginkább feladatértési nehézségekbe ütköznek a teszteknél**, és ahogy az alábbi idézetből is látszik, ezt a családok felelősségének tudják be.

„Én pont azt tapasztalom, hogy nagyon sokáig csak a BTM-es papírt kapják meg ezek a gyerekek, nem kapnak SNI-t, merthogy egyenletesen gyengén teljesítenek. És akkor a gyerek bukik egyszer, bukik kétszer, bukik háromszor, mert extrém magas hiányzása van egy-egy roma gyereknek. Megindul egy ördögi kör, kiöregszik az osztályából, még inkább nem jön, és az intelligencia tesztek meg olyanok, hogy egyrészt mérnek logikai jellegű képességeket meg verbális jellegű képességeket. Na most ha a logikaiban jól is teljesítenek, a verbális jellegű feladatokban már nem, mert önmagában az, hogy az anya nyelvtanilag helytelenül beszél, meg kevert szókinccsel, a gyerek már ettől hátrányba kerül. Az, hogy nem mesélnek nekik, hanem ki vannak csapva az utcára. Szerintem a megyei SZB pont, hogy túl kesztyűs kézzel bánik ezekkel az esetekkel." (Dél-Alföld EGYMI igazgató).

A kutatásból az is látszik, hogy attól, hogy a cigány gyerekek nem a középosztálybeli elvárások szerint szocializálódtak, nem tudják megugrani az óvoda, iskola elvárásait, ami

miatt a rendszer még most is a fogyatékos irányba nyomja el őket. „Azoknál a roma gyerekeknél, akik olyan környezetben nőnek fel, ahol nincsenek megfelelő verbális ingerek, nincs megfelelő játéklehetőség, nincs megfelelő ismeretszerzési lehetőség, az, ami a tesztekhez szükséges. Mert nyilván egy csomó minden mást sokkal jobban tudnak, mint a többiek, de **ha a szókincsben gyengén teljesít, akkor ott a kvóciens kevesebb lesz.**" (BP EGYMI igazgató).

„Akik ebből a környezetből jönnek nem alkalmasak arra, hogy bekapcsolódjanak az oktatásba, mert a mai magyar oktatási rendszer nyitja az ollót, nem szűkíti, tehát nem képesek a gyerekek hátrányait kompenzálni. Attól, hogy visszakerülnek a roma gyerekek a normális iskolába, ettől nem lesz nekik jobb. **Azok a roma gyerekek, akiknek a teszteredménye 80 körül van, azok a gyerekek, akik szociokulturálisan rossz környezetből jönnek.**" (Volt megyei és járási szakértői bizottságnál dolgozó gyógypedagógus).

Az interjúkból az derül ki, hogy a roma gyerekek legtöbbször az enyhe értelmi fogyatékos és az egyéb pszichés fejlődési zavarral küzdő kategóriákba kerülnek. Az utóbbiak azok, akik az IQ alapján 70 pont fölé esnek, de különböző nehézségeik vannak olvasásban, írásban, beszédben, magatartásban. Ezt támasztja alá az Észak-Magyarország egyik megyei SZB-jénél dolgozó szakember, aki egyébként azt mondta az interjúban, hogy náluk a hozzájuk kerülő gyerekek fele roma, akiknél a leggyakoribb diagnózis az értelmi fogyatékosság. „Ha elmész …-n a … Egymibe, ott a gyerekeknek a 90 százaléka értelmi fogyatékos és 90 százaléka roma gyerek. Ha jobb környezetből jönnének, valószínűleg jobb képet is mutatnának és nem lennének fogyatékosok. De nem tudnak normálisan beszélni, nem tudnak normálisan enni, nem tudnak játszani, mert csak bántják egymást. Ha elkerülnek egy nevelőszülőhöz, ahol normális körülmények között élnek, és az már egy év után látszik. Ha előtte

megnézted volna ezt a gyereket, akkor azt mondtad volna, hogy ez beszélni sem tud. Tehát ott volt az benne, csak nem tudott előjönni. Lehet, hogy csak azt kell neki, hogy valaki adjon neki egy ilyen löketet" – erősít rá az Észak-magyarországi megyei SZB szakember arra, hogy mennyire társadalmi helyzet függő, hogy milyen eredményeket fog tudni elérni a gyerek a vizsgálatokon.

„Volt egy vizsgálat, amiben 10 roma és nem roma gyereket vizsgáltam meg, mindkét csoporthoz tartozó gyerekeket ugyanazzal az eljárással, amivel azt akartuk megnézni, a szókinccsel vagy a beszédfejlődéssel van-e valami probléma. Azt találtuk, hogy a roma gyerekeknek nem a beszédfejlődéssel volt bajuk, hanem a szókinccsel. Tehát azzal, hogy más kultúrából jönnek, és beültetjük őket aztán egy olyan oktatási rendszerbe, ami nincs erre a kultúrára felkészülve. És érdekes, hogy az óvodában még nincsen akkora különbség közöttük, mert közelebb tudunk a kultúrájukhoz kerülni, de az iskolában ez elromlik. **Tulajdonképpen a körülményeik az iskola szempontjából fogyatékossá teszi őket.** És az a baj, hogy amikor ő ilyen helyzetbe kerül, ő ezt viszi tovább, mert ő sem tud továbblépni. És ugyanígy lesz az ő gyereke is SNI. Hamarabb nyomják rá a cigány gyerekre az értelmi fogyatékosságot, mint egy tanulási zavart. De a kettő teljesen más, mert a tanulási zavarhoz normál intellektus kell." (Északkelet-Magyarország volt járási SZB vezető).

Az, hogy az EGYMI-kben még mindig felülreprezentáltak a roma gyerekek, annak a megkérdezett szakemberek szerint sokkal inkább szocio-kulturális magyarázata van, minthogy elfogultság miatt küldené az SZB oda őket. „Én mindenképpen ott látom a problémát, hogy akkora a kulturális különbség és ez idővel csak nő. Pedig az óvodában még ugyanolyan okosak a roma gyerekek, mint a magyarok. Olyan ügyesen dolgoznak, bekerülnek az iskolába, és miért csúsznak ott le? Elmegy ez az első, második osztály, és onnantól elkezdenek

lefelé csúszni. **Az iskola képtelen alkalmazkodni a gyerekek társadalmi hátteréhez.**" (Északkelet-Magyarország volt járási SZB vezető).

Az interjúk egyik érdekes fejleménye, hogy szinte minden szakember említést tett arról, hogy bár nő az autizmusnak tűnő zavarral küzdő gyerekek száma, de ez szerintük nem roma specifikus, olyannyira, hogy **az interjúkból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a diszes, az autizmus és az ADHD lett a nem roma gyerekek diagnózisai**. Az Észak-Magyarország megyei SZB-ben dolgozó gyógypedagógusa azt mondta, hogy még sosem vizsgált diszes roma gyereket. „Lehet, hogy kiderülne róla, hogy ő nem is fogyatékos, csak valamilyen tanulási zavara van, de a hátrányai miatt annyira alacsony az intellektusa, hogy mi már nem is gondolunk arra, hogy ez valamilyen tanulási zavar, hanem arra gondolunk egyből, hogy az intellektusa miatt nem megy neki." (Észak-Magyarország megyei SZB)

A fentieket a Heves megyei etnikai adatgyűjtés tapasztalatai is megerősítik: a nem roma gyerekek ötször akkora arányban kapnak autizmus spektrumzavarról diagnózist, mint a romák, és az arányaikat tekintve a beszédfogyatékossággal diagnosztizált nem roma gyerekek is kétszer annyian vannak, mint a romák.

Ami a szülőkkel kapcsolatos tapasztalatokat illeti, azt minden megkérdezett szakember megerősítette, hogy nem értik a roma szülők, hogy mit jelent az, hogy értelmi fogyatékossággal élő vagy SNI, ugyanakkor a roma szülők inkább elfogadják az SZB döntését, mint a nem roma szülők, viszont sokszor ők maguk kérik, hogy hadd menjen speciális intézménybe a gyerekük, mert ott jobban tud tanulni, mint a normál iskolában.

Interjú dr. Gyarmathy Éva klinikai szakpszichológus, a magyarországi Diszlexia Központ és az SNI Tehetségeket Segítő Tanács megalapítójával

A képességeket vizsgáló tesztekről:

Ha egy gyerek gondolkodása eltér a mainstream kultúra elvárásaitól, az más problémát jelenthet, amely az iskolai beilleszkedésben okozhat nehézségeket, de nem feltétlenül jelent értelmi fogyatékosságot és ilyen esetekben más területeken kell a fejlesztésre összpontosítani.

A Raven-teszt viszonylag kultúrafüggetlen, és a nem verbális gondolkodási képességeket vizsgálja. Nevét a mátrixszerű feladatokról kapta, ahol hiányzó darabokat kell kiválasztani. A mintafelismerés az emberi gondolkodás alapja, és ha ezt egy gyerek képes megtenni, akkor nem tekinthető értelmi fogyatékosnak.

A WISC-IV intelligenciateszt (gyerekeknek) egy hosszadalmas vizsgálat, amely több területen nyújt profilt a gyerekről. Azonban a végén egyetlen pontszámot ad, és ha valaki gyengén teljesít egyes területeken, akkor az összeredménye is gyenge lehet, és fogyatékosnak tekinthetik, holott egyes részterületeken esetleg kiemelkedően teljesít. Ezzel szemben a kognitív profilteszt nem végső eredményre törekszik, hanem azt mutatja meg, hogy melyek az egyén erősségei és gyengeségei.

Gyarmathy szerint a Raven-teszt használatát kellene előtérbe helyezni, a WISC-et pedig inkább arra, hogy megértsük, mi okozza a problémákat. Jelenleg ők a Woodcock-Johnson tesztet kezdték el használni, amely a szenzomotoros képességekre is összpontosít, így több információt ad a gyerekről, de Magyarországon ezt egyelőre nem alkalmazzák széles körben.

Roma gyerekekről:

Az idegrendszeri éretlenség és a tanulási zavar gyakran jelen van roma gyerekeknél, például a koraszülöttség miatt. Nem lehet azt állítani, hogy ezek a problémák nem léteznek, hiszen a nem megfelelő környezet, mint például a túl fiatal anyák vagy a nem megfelelő táplálkozás, hatással lehetnek a részképességekre. Ha egy gyerek idegrendszere nem érik megfelelően, akkor nem lesz alkalmas az iskolai követelmények teljesítésére és szakértői bizottságok szabályzata szerint, ha valakinek gyenge értelmi képességei vannak és még valamilyen tanulási zavara is, akkor értelmi fogyatékosnak kell minősíteni.

A hátrányos helyzetű régiókban gyakran az idegrendszeri éréssel és a munkamemória fejletlenségével van a probléma, amely elengedhetetlen a számoláshoz és a szövegértéshez. Azonban a szakértői bizottságoknál a végeredmény alapján döntenek, és ha egy területen mélypont van, az lehúzhatja az összpontszámot.

Az SNI gyerekeket szolgáló rendszerről:

Ha a szakértői vélemények kifinomultabbak lennének, és nem minősítenék azonnal enyhe értelmi fogyatékosnak a gyerekeket, az ellátásban is másképp viszonyulnának hozzájuk. Jelenleg azonban sok gyerek nem kap megfelelő fejlesztést, vagy egyáltalán nem jut hozzá semmilyen fejlesztéshez. A fejlesztő szakemberek gyakran csak egy általános utasítást kapnak, de nem mindig ez az, amire a gyereknek szüksége lenne. Egy értelmileg elmaradott gyerekkel másképp kell dolgozni, mint egy ép értelmű, de részképesség-területen hiányosságokkal küzdő gyerekkel.

Sajnos, gyakran előfordul, hogy a szakértői bizottságok eleve másképp tekintenek a roma gyerekekre, és ez szegregációhoz vezethet. Az ilyen folyamatok következtében jönnek létre azok a külön

intézmények, amelyekbe a problémásnak tartott gyerekeket irányítják. A szülők gyakran nincsenek tisztában azzal, mi történik a gyerekükkel, nem lehetnek jelen a vizsgálatokon, így teljesen kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek.

Javaslatai:

Felmerült az igény, hogy a szakértői bizottságok által végzett egyszeri stresszhelyzetű vizsgálatokat kiváltsák. A gyerekeket az iskolában, a mindennapi tevékenységek során kellene megfigyelni, és így diagnosztikai információkat gyűjteni a fejlődésükről. A cél az lenne, hogy ne legyen szükség ilyen típusú tesztelésre a szakértői bizottságok előtt, hanem alternatív méréseket végezzenek az intézményekben.

A kulturális és szociális háttérből fakadó különbségeket kulturális eszközökkel, például művészeti és stratégiai játékokkal lehetne kezelni. A mozgás, a tánc és a zene mind hozzájárulnak az intelligencia fejlődéséhez és az idegrendszer harmonizálásához, a Polgár Judit féle Sakkpalota fejlesztő csomagjai is bizonyítottan nagyon hatásosak. Az iskolákból azonban hiányoznak ezek a fejlesztő eszközök, amelyek az agy fejlődését támogatnák. A pedagógusokat fel kellene készíteni például logopédiai ismeretekkel is, mert jelenleg sokan nem értik, miért fontos a mondókázás. A pedagógusoknak maguknak kellene fejlesztő szerepet betölteniük, nem pedig csak külön fejlesztő pedagógusokat alkalmazni.

Fontos lenne, hogy a pedagógusok felismerjék a gyerekek közötti különbségeket, és alkalmazkodjanak ezekhez, hiszen az életkor és az érettség alapján is nagy különbségek lehetnek a gyerekek között, amit az oktatás során figyelembe kellene venni, erre pedig a felsőoktatásban fel kell készíteni a pedagógusokat.

ESETTANULMÁNYOK

TELEPÜLÉS I: DÉL-ALFÖLD, VÁROS

Lakossága körülbelül 15-16 ezer fő, az elmúlt években a város népessége enyhén csökkent a migráció és az alacsony születésszám miatt. A város gazdasága hagyományosan mezőgazdaságra épült, az ipari és szolgáltatási szektor kisebb mértékben van jelen, és a város gazdasági helyzete kihívásokkal teli. A munkanélküliség és az elvándorlás problémát jelent, bár a turizmus, különösen a város kulturális öröksége miatt, némi gazdasági fellendülést jelenthet. A roma népesség aránya körülbelül 5-10% közé tehető, akiknek nagy része szegregátumban lakik.

A városnak 5 óvodája van, amiből egyet a katolikus egyház tart fent és 4 iskolája, amiből egy szintén a katolikus egyház fenntartásában működik. Ezenkívül egy EGYMI iskolájuk is van, amelynek igazgatói becslés alapján több mint a tanulók fele roma származású.

A városban több alkalommal is jártunk, ahol olyan roma szülőkkel találkoztunk, akiknek SNI gyerekük van. Már a városba is azért kerültünk, mert egy helyi civil szervezet keresett minket meg amiatt, hogy már az óvodában is szegregálják a roma gyerekeket. Már az akkori helyzetfeltárás során is kiderült, hogy a városi EGYMI iskola is a roma gyerekek gyűjtőhelye és több szülő is sérelmezi, hogy odakerül a gyereke. A találkozások során az is nyilvánvalóvá vált, hogy a szülők vagy nagyszülők (ha ők a gondviselők) nem értik és nem látják át, hogy milyen folyamatokon keresztül és pontosan miért jár az EGYMI-be a gyerekük, illetve nincsenek meggyőződve arról, hogy olyan súlyos lenne a helyzet.

Többen is voltak, akik úgy interpretálták a helyzetet, hogy a gyerekük rossz és azért került az EGYMI-be. Ugyanezek a szülők arról is beszámoltak, hogy a gyerekeik szégyent éreznek amiatt, hogy az EGYMI-be járnak és nem szeretnek összefutni az utcában a többi gyerekkel, mert attól tartanak, hogy megszégyenítik őket.

Interjút készítettünk az EGYMI igazgatójával is, aki a következőket mondta el. A Szakértői Bizottság első lépésben általában az integrációt írja elő, így a gyerek először normál osztályba jár és csak a fejlesztést írják elő a számára és ha ez nem működik, akkor kerül át a speciális iskolába. Az igazgató szerint az integráció sikerességében kulcsszerepet játszik a szülői együttműködés. Szerinte gyakran a szülők hozzáállása, életmódja és szociális háttere befolyásolja a gyerek iskolai teljesítményét. Ha a szülő nem tud megfelelő kapcsolatot tartani az iskolával, vagy nem tartja fontosnak az oktatást, az akadályozza a gyerek fejlődését. (Ezzel tulajdonképpen felfedte azt, hogy az EGYMI-be való kerüléshez nem a gyerek képességei, hanem a fejlesztés elmaradása is elegendő). Véleménye szerint a roma családok esetében sokszor a szegénység, a rossz szociális körülmények és a szétzilált családi kapcsolatok hátráltatják a gyerekek oktatását. A szociális háló hiánya és az egészségtelen életmód is hozzájárul a problémákhoz. Szerinte a probléma nem az, hogy tévesen kapnak diagnózist a gyerekek, hanem hogy ha nem vagy késleltetetten diagnosztizálják őket vagy enyhébb diagnózisokat adnak, mint amire szükség lenne. Ez pedig szerinte hosszú távon hátráltatja a gyerekek fejlődését. Az EGYMI szegregált jellege miatt ő is elismerte, hogy vannak olyan középosztálybeli családok, akik félnek gyógypedagógiai intézménybe vinni a gyerekeiket, mert egyrészt nem akarják szembesíteni magukat a fogyatékosság tényleges tényével, másrészt félnek a roma gyerekekkel való érintkezéstől.

A helyi roma civil szervezet képviselői szerint a probléma évtizedek óta változatlan a városban, és sok roma gyereket indokolatlanul SNI-vé minősítenek elsősorban szociális helyzetük és származásuk miatt, nem pedig valódi fogyatékosság miatt. Szerintük a legnagyobb gond, hogy a szülők nincsenek tisztában a jogaikkal, és sokszor nincsenek megfelelően tájékoztatva arról, hogy mi történik a gyerekükkel. Gyakran előfordul, hogy a gyerekeket úgy helyezik át speciális osztályokba, hogy a szülők nincsenek jelen, nem kapnak részletes magyarázatot, és aláíratnak velük dokumentumokat, amelyek következményeit nem értik. A helyi zakértői bizottság döntései sokszor a szülők bevonása nélkül születnek meg. A pedagógusok pedig gyakran azzal indokolják a gyerekek áthelyezését, hogy nem képesek lépést tartani társaikkal, vagy viselkedési problémáik vannak, de ezek a problémák sok esetben nem indokolják a speciális oktatásba való áthelyezést. A szegregáció súlyosbítja a helyzetet: a roma gyerekeket olyan óvodákba és iskolákba küldik, ahol szinte csak roma gyerekek vannak, és ezekből az intézményekből sokan átkerülnek a szegregált EGYMI-be.

A civilek szerint a gyerekek nem kapják meg a szükséges ejlesztést, a fejlesztő órán facebookoznak, és sok esetben emiatt sem javul a helyzetük, amikor a felülvizsgálaton megnézik őket. Mindez szerintük alapvetően egy tudatos politika eredménye, ahol a többségi társadalom és az intézményi érdek célja a roma gyerekek arányának csökkentése a normál iskolákban, és a roma közösségek további szegregálása.

TELEPÜLÉS 2, ÉSZAK-ALFÖLD, VÁROS

A 6000 fős kisváros Magyarország észak-keleti részén található. Gazdasága főként mezőgazdaságra épül, bár az ipari és szolgáltatási szektor szerepe is jelentős, de a település gazdasági helyzete általában kedvezőtlenebb a nagyobb városokhoz képest. Alacsonyabb jövedelmek és korlátozott munkalehetőségek jellemzik a térséget, ami a helyi lakosság életszínvonalát is befolyásolja. A városban jelentős roma közösség él.

A városban három szegregátum található és a nemzetiségi kisebbségi önkormányzat számításai szerint a kisváros 20 százaléka roma származású. Az óvodák száma három, ebből egy önkormányzati, egyet a Babtista egyház, egyet pedig a református egyház tart fenn. Általános iskola kettő, egy állami, egy pedig a református egyház fenntartásában van. Az előbbiben az iskolaigazgató becslése szerint 55 százalék a roma gyerekek aránya.

A romákkal szembeni megkülönböztetésről tájékoztatott minket a település helyi roma civil szervezetének egyik képviselője. A helyi baptista (szegregált) óvodában történt esetről számolt be, ahol egy gyereket az óvoda dolgozói nem tudtak megfelelően kezelni, ezért egy időre külön helyiségbe zárták. Ezt először elismerték az édesanyának, majd később letagadták. Az édesanya jelentette az esetet a Család és gyerekjóléti Szolgálatnak, de ők nem tudtak segíteni, mivel csak a családon belüli problémákkal foglalkoznak. A szülő és az óvoda egy mediációs kísérleten már túl van, de az intézmény nem volt együttműködő.

A szülőkkel való beszélgetés során kiderült, hogy az egészségügyi diszkrimináció hangsúlyosabb probléma az életükben, mint az oktatási szegregáció. Történeteket

osztottak meg a roma és nem roma nők külön kórtermekben történő elhelyezéséről és a roma újszülöttek eltérő színű ruhákba öltöztetéséről.

Ami az oktatást illeti, a szülők, akikkel találkoztunk egy másik településről is érkeztek. A két település között nagy különbség van az oktatási intézmények tekintetében. A másik településen vegyesen járnak romák és nem romák az óvodába, és az intézmény sikeresen elkerülte a szegregációt különféle szolgáltatások és szakemberek bevonásával. Ezzel szemben ezen a településen három óvoda van három különböző fenntartásban. A baptista óvoda szegregált, ahová csak romák járnak. Az iskolákban is hasonló helyzet alakult ki, ahol a református iskola főleg nem roma gyerekeket vonz, míg az állami iskolában egyre kevesebb a nem roma tanuló.

A szülők szerint a probléma megoldásához szükséges lenne, hogy a városban csak egy óvoda működjön egy fenntartásban. Korábban már kezdeményeztek egy fórumot az intézmények megszüntetése érdekében, de a roma önkormányzat képviselőinek belső konfliktusa miatt a folyamat megszakadt.

A településen interjút készítettünk a jelenleg a másik településen működő óvoda vezetőjével, aki korábban a járási SZB vezetője volt. Szerinte a 2006-2007 környékén indult változások célja az volt, hogy a gyerekekhez közelebb hozzák a fejlesztésekkel kapcsolatos ellátásokat, mert a szülők nem vitték el a gyerekeiket a szükséges vizsgálatokra. A szakember pozitív változásnak látja, hogy a 2010-es törvények és az oktatási szervezeti átalakítások során a szakszolgálati rendszert újraszervezték, központosították, hogy szakmailag erősebb támogatást nyújtsanak a szakembereknek és az ellátás átláthatóbbá váljon.

Szerinte a szakszolgálatban dolgozók gyakran találkoznak olyan problémákkal, hogy az iskola rendszere nem alkalmas arra, hogy megfelelően integrálja azokat a gyerekeket, akik speciális szükségletekkel bírnak, különösen a roma gyerekeket. A szakember szerint gyakran nem a beszédfejlődési problémák a fő gond, hanem a szókincs és a megértés hiánya, ami a más kultúrából érkező gyerekeknél jelentkezik. Emellett az oktatási rendszer nincs felkészülve ezekre a különbségekre, így pedig a gyerekeknek nehézséget okoz, hogy megfeleljenek az iskola elvárásainak.

A szakember szerint is a roma gyerekek szociális helyzete gyakran olyan tényező, ami miatt enyhe értelmi fogyatékosság diagnózist kapnak, és a diagnózis nem feltétlenül tükrözi a valós képességeiket. Bár a szakszolgálatok igyekeznek integrálni ezeket a gyerekeket, de sokszor nincs elég szakember vagy megfelelő támogatás az oktatási intézményekben. Szerinte is gyakori probléma, hogy a szülők nem értik a szakértői bizottsági vizsgálatok célját, és a rossz élmények vagy a sztereotípiák miatt ellenállnak a vizsgálatoknak.

KONKLÚZIÓ

A romák felülreprezentáltsága az enyhe fokban értelmi fogyatékosnak diagnosztizált gyerekek között összetett probléma, melynek nincs egyértelműen azonosítható jogsértő gyakorlatra visszavezethető oka. A diagnosztikai folyamat több pontján is lehetőséget ad a szubjektív megítélések és előítéletek befolyására, ami téves diagnózisokat eredményezhet. Hiányoznak az alapvető eljárási garanciák, amelyek biztosítanák a szülők aktív részvételét a folyamatban, ami különösen hátrányos a szociálisan kiszolgáltatott helyzetben lévő roma családok számára.

A WISC-IV teszt alkalmazása nem küszöböli ki a félrediagnosztizálást, és a szakértői vélemények szerint a teszt nem tökéletes, különösen, ha nem kombinálják más módszerekkel. A diagnosztikai folyamat lehetőséget ad arra, hogy a szakemberek szubjektív percepcióik alapján döntsenek, nem pedig a gyerek valós képességei alapján. Ezt támasztja alá, hogy a roma gyerekek leginkább feladatértési nehézségekbe ütköznek a teszteknél, és hiába teljesítenek jól a logikai képességeket mérő részeknél, az összpontszámuk olyan alacsony lesz így, hogy ez alapján enyhe értelmi fogyatékosként lesznek diagnosztizálva. Bár a legtöbb szakértő átlátja, hogy az alacsony teszteredmény a családok szocio-kulturális hátterére vezethető vissza, ebben ők nem látják a roma gyerekek jogainak megsértését, hanem a családokat teszik felelőssé a kialakult helyzetért. Emellett felismerik az iskola diszfunkcióit és több szakember is úgy látja, hogy a szegregáltan oktatott roma gyerekek megállnák a helyüket a normál iskolában is, ha az jól működne, így viszont jobb nekik a gyógypedagógiai oktatás. A rendszerben dolgozó szakemberek úgy látják, hogy az integrált (inkluzív) oktatásra való felkészültség hiánya miatt a szociálisan hátrányos

helyzetű gyerekek nem tudnának sikeresen részt venni a normál tantervű oktatásban. És ez az igazi csavar a helyzetben, mert nemhogy a jogsértést nem látják a szakemberek, hanem meg vannak arról győződve, hogy a rosszul működő iskolarendszerben valójában ők a roma gyerek érdekeit védik a döntéseikkel. Ez jól látszik az adatokból is: a szegregált gyógypedagógiai iskolába kerülés erősen összefügg a gyerekek alacsony társadalmi helyzetével.

Az interjúk során a szakemberek hangsúlyozták, hogy bár nő az autizmusnak tűnő zavarokkal küzdő gyerekek száma, ezt nem tartják roma specifikus jelenségnek. Azt tapasztalják, hogy a diszlexiával, autizmussal és ADHD-val legtöbbször a nem roma gyerekeket diagnosztizálják. Egy gyógypedagógus megjegyezte, hogy soha nem vizsgált még diszlexiás roma gyereket, ami felveti azt, hogy bár lehet, hogy egyes roma gyerekeknél az alacsony intellektust tanulási zavar, tehát nem értelmi fogyatékosság okozza, de ez a hátrányos helyzetük miatt ki sem derül, mert annyira gyengén szerepelnek a teszteken. Ez rávilágít arra, hogy a meglévő előítéletek és a diagnosztikai gyakorlatok hogyan befolyásolják fals módon a gyerekek megítélését.

A szülőkkel készült interjúk alapján megállapítható, hogy a roma családok nem ismerik a szakértői vizsgálatok során őket megillető jogokat, és nincs a rendszerben olyan szereplő, aki segítené őket a folyamat megértésében. Az érdekérvényesítési képesség teljes hiánya jellemző, és a szülők nem kezdeményezik a vizsgálatokat, nem kapnak érdemi tájékoztatást, és nem élnek jogorvoslattal a döntésekkel szemben.

A kutatás eredményeiből az látszik, hogy ahol eleve normál tantervvel működő, de szegregált iskolákba járnak a roma gyerekek, ott az SNI-vé nyilvánított gyerekeket is könnyebben nyilvánítják integráltan oktathatóvá, mert az

elkülönítésük a normál tantervű szegregált iskolákban is meg tud valósulni. Ezt a szomorú, akár cinikusnak is nevezhető helyzetet ráadásul tovább fokozza, hogy a szülők nagyon sokszor nincsenek tudatában annak, mi történik a gyerekeikkel a vizsgálatok során, azok miről szólnak, mi a tétje és miképpen képviselhetnék ezekben a helyzetekben a gyerekeik érdekeit.

JAVASLATOK

A Heves megyei SNI ügyben született bírósági ítélet nyomán a kormányzat már megkezdte a Heves vármegyei szakértői bizottság elé kerülő gyerekek percepción alapuló etnikai adatainak rögzítését. Javasoljuk, hogy ezt a gyakorlatot terjessze ki az egész országra, azaz **minden szakértői bizottság elé kerülő gyerekről gyűjtsenek a szükséges garanciák érvényesítése mellett percepción alapuló etnikai adatokat.** A szakértői vizsgálaton résztvevő szakemberek a fent ismertetett, ombudsmani adatgyűjtési módszert alkalmazva rögzítsék minden vizsgálat során, hogy a vizsgált gyerek percepciójuk alapján románnak tekinthető-e.

Az adatgyűjtés statisztikai céllal történjen, akként, hogy abból megállapítható legyen, hogy adott időszakban milyen diagnózist kaptak a roma és nem roma gyerekek és közülük milyen arányban kerültek speciális (szegregált) oktatásba vagy javasolták egyéni munkarendben való oktatásukat. Az adatgyűjtésnek elengedhetetlen feltétele, hogy az abban résztvevő személyek megfelelő képzést kapjanak az adatgyűjtés módszerét illetően, és megértsék azt is, hogy annak milyen jelentősége van a roma gyerekek indokolatlan fogyatékossá minősítésére vonatkozó gyakorlat monitorozását illetően.

Javasoljuk, hogy a **szülők kapjanak külön, szóbeli és írásos, de egyben közérthető tájékoztatást is az SNI és BTMN fogalmakról** az első vizsgálatot megelőzően, egyúttal arról is, hogy milyen következményekkel jár a diagnózis, milyen jogosultságot szerez ezzel a gyerek, illetve egyet nem értés esetén milyen jogorvoslati jogai vannak a szülőnek. Alternatív lehetőségként felmerül, hogy akár az első vizsgálat előtt **minden szülőnek vetítsenek le egy rövid animációs filmet a**

diagnosztikai folyamatról, a következményeiről és a szülők jogairól.

Javasoljuk, hogy a szülő csak különösen indokolt esetben maradhasson távol a vizsgálat alatt, azaz **tegyék kötelezővé a legalább 12 éves gyerekek esetében az egyik szülő jelenlétét.**

Vizsgálják felül a szakszolgálati esélyegyenlőségi szakértő intézményét, a jogosultságról való lemondás gyakorlatát. Elsősorban annak vizsgálata indokolt az Oktatási Hivatal részéről, hogy milyen előnyei lehetnek a szakértő jelenlétének, mik az eddigi tapasztalatok, azonosíthatóak-e jó gyakorlatok, avagy az intézmény mára teljesen kiüresedett. Kérdéses, hogy egyáltalán alkalmas-e a funkció betöltésére, miért nem alkalmazzák, van-e szakember, milyen képzésen vett részt. Miután a szakszolgálati esélyegyenlőségi szakértők a leghátrányosabb helyzetben élő gyerekek jogainak érvényesülését hivatottak előmozdítani, ezért javasolt, hogy roma szakértőket is vegyenek fel a szakértői névjegyzékbe, illetőleg, hogy a szakértő jelenlétéről való lemondás lehetősége ne a vizsgálatkérő nyomtatványon vagy ahhoz kapcsolva szerepeljen.

Miután a roma gyerekek továbbra is felülreprezentáltak az enyhe fokban értelmi fogyatékosok, és így speciális oktatásban részesülő gyerekek között, javasoljuk, hogy a diagnózis felállításához a **WISC-IV teszten kívül más módszereket is, például a Dr. Gyarmathy Éva által javasolt Raven teszt kiegészítő alkalmazását is írják elő.**

Javasoljuk, hogy dolgozza ki az oktatási kormányzat a **folyamatdiagnózis felállításának feltételeit és lehetőségeit** különösen arra az esetre nézve, amikor egy gyereknél az enyhe fokban értelmi fogyatékosság merül fel akként, hogy a vizsgálatokban a kultúra függetlenebb eljárásoknak legyen hangsúlyos szerepe.

Az **utazási költségek igénylésre vonatkozó nyomtatványt és annak közérthető alkalmazásáról való tájékoztatót a vizsgálatra való behívást tartalmazó levélhez kötelezően mellékeljék**, biztosítva az egyenlő esélyű hozzáférést, illetve teremtsék meg annak feltételeit, hogy az útiköltséget ne kelljen a családoknak megelőlegezniük.

Vizsgálják meg, hogy mi az oka annak, hogy a jelentésben meghatározott normál tantervű, de **etnikailag szegregált intézményekben elenyésző számmal vannak SNI tanulók.**

Javasoljuk, hogy – az inkluzív oktatás biztosításának kötelezettségét szem előtt tartva – végezzenek **felmérést a befogadó nevelés-oktatáshoz szükséges feltételek hiányosságai tekintetében, különös tekintettel a gyógypedagógiai szolgáltatásokra, gyógypedagógusok, fejlesztő pedagógusok, pedagógiai asszisztensek számára és hozzáférhetőségére, szükséges pszichológiai, pedagógiai és fejlesztési szolgáltatások lehetőségeire.**

Javasoljuk, hogy a vizsgálatba **vonják be a helyi civil szervezetek képviselőit és az érintett roma családokat és a fenntartókat** is annak érdekében, hogy támogatásokra, szolgáltatásokra vonatkozó igények megfelelően azonosítottak legyenek.

Javasoljuk, hogy a fenti szükségletfelmérés eredményei fényében **a fenntartó allokáljon megfelelő összeget** arra, hogy az érintett településeken biztosítani tudják a szükséges szolgáltatásokat.

Javasoljuk, hogy a **nevelési-oktatási intézmények pedagógusai részére különböző fejlesztésekkel összefüggő képzéseket biztosítsanak** (pl. szókincs és nyelvhasználat fejlesztése, egyéni képességek fejlesztésére koncentráló alternatív módszerek, valamint SNI-vel összefüggő alternatív tanítási és fejlesztési módszerek alkalmazása).

Javasoljuk, hogy a nevelési-oktatási intézményekben **a gyerekek egyéni igényeihez igazítottan biztosítsanak délutáni fejlesztő foglalkozásokat.**

Javasoljuk, hogy az SNI-vé válás folyamatában érintett szakemberek kapjanak olyan felkészítést, ami **segíti őket a roma szülőknél gyakran tapasztalható tévhitek eloszlatásában**, miszerint az SNI azt jelenti, hogy a gyerekük beteg és hogy jobb nekik az „akolmeleg" elkülönített gyógypedagógiai oktatás. A szakembereknek hangsúlyozniuk kell, hogy így hosszútávon elzárulnak a továbbtanulás és a munkaerőpiacon való boldogulás lehetőségei, ha indokolatlanul marad a szegregrált oktatásban.

Javasoljuk a **szakemberek érzékenyítését azzal kapcsolatban, hogy felismerjék, hogy a gyerekek hosszútávú érdekeit nem szolgálja, ha a rendszer diszfunkciójához alkalmazkodva a gyerek nem a valós képességeinek megfelelő oktatásban részesül.**

A szakembereket arra is fel kell készíteni, hogy **megértsék azokat a társadalmi strukturális folyamatokat, amik a roma családokat abban a helyzetben tartják, amik miatt képtelenek a diszkrimináció sújtotta társadalmi kirekesztettség ördögi köréből kikeveredni.** Emiatt valójában a társadalom és nem a szülők felelőssége a gyerekek iskolára való felkészültsége, így az őket ért hátrányokért nem a szülők felelősek, hanem az a rendszer, ami jogsértést követ el ellenük.

2024. szeptember

Készítette: dr. Kegye Adél és Kende Ágnes.

Fontos észrevételekért köszönettel tartozunk dr. Viszló Sárának, a kutatásban való közreműködésért Pádár Szilviának.

A kutatást a Rosa Parks Alapítvány a Közös Értékeink Program keretén belül megvalósuló (CERV-P-2023-0426) A roma származású sajátos nevelési igényű tanulók az oktatásban című pályázat részeként készítette a roma gyerekek iskolai szegregációjának legsúlyosabb formájáról, a roma gyerekek indokolatlan fogyatékossá minősítéséről.

A projekt az Európai Unió "Polgárok, egyenlőség, jogok és értékek" (CERV) programjának támogatásával valósul meg. Az Európai Bizottság támogatása nem jelenti a projektben megvalósított tevékenységek tartalmának jóváhagyását, amely kizárólag az azt megvalósítók álláspontját tükrözi, valamint a Bizottság nem tehető felelőssé ezen információk bármilyen felhasználásáért.